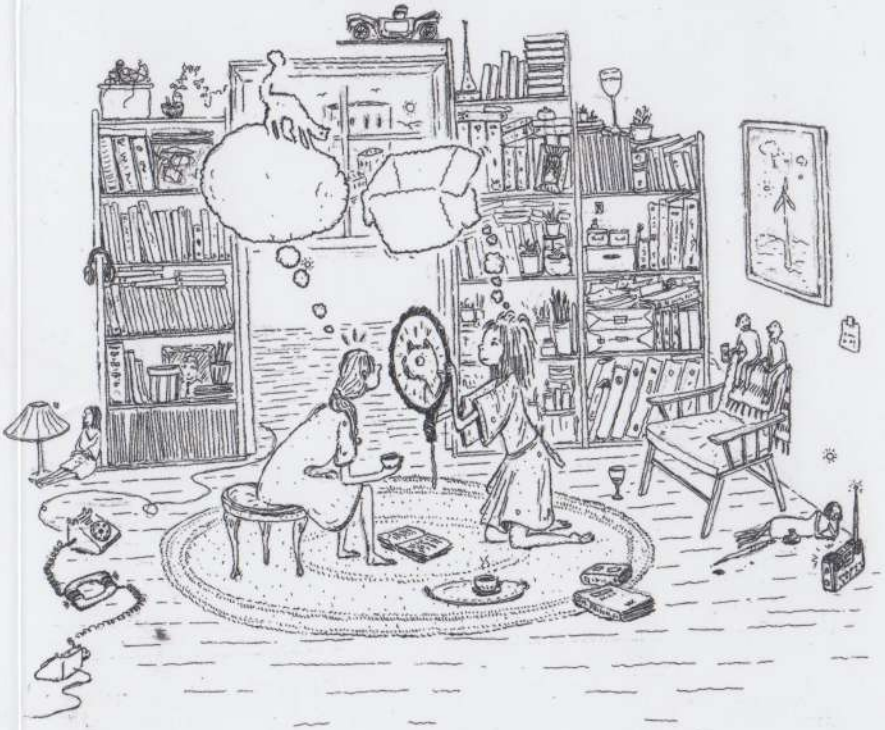
Wilhelm Schmid

Arkadaşlıktaki Saadete Dair

iletişim

© 2015 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
2015-2018, İstanbul (2 baskı)

Vom Glück der Freundschaft
© 2014 Insel Verlag, Berlin

İletişim Yayınları 2186 • Psykhe 17
ISBN-13: 978-975-05-3179-8
© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 2. BASIM
1. Baskı 2021, İstanbul

DİZİ EDİTÖRÜ Bahar Siber
KAPAK Suat Aysu
KAPAK ve İÇ İLLÜSTRASYONLAR Ceren Oykut
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Bahri Özcan

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

WILHELM SCHMID

Arkadaşlıktaki Saadete Dair

Vom Glück der Freundschaft

ÇEVİREN ***Tanıl Bora***

iletişim

WILHELM SCHMID 1953'te Almanya'da Bavyera-Süebya (Schwaben) bölgesinde doğdu. Berlin, Paris ve Tübingen'de felsefe eğitimi aldı. Çeşitli Alman üniversitelerinde çalıştı, Riga ve Tiflis üniversitelerinde misafir öğretim üyeliği yaptı. Bir dönem Zürih'te bir hastanede hastalara "felsefeyle manevi destek" hizmetinde çalıştı. Halen Erfurt Üniversitesi'nde dışarıdan felsefe dersleri veriyor. Almanya'da ve dünyanın çeşitli yerlerinde tebliğler sunuyor. Yirmi beşi aşkın dile çevrilen kitaplarının dünya çapındaki satışı bir milyonun üzerindedir. İletişim'den yayımlanan kitapları: *Mutsuz Olmak. Bir Yüreklendirme* (2014), *Aşk. Neden Bu Kadar Zordur ve Yine de Nasıl Mümkün Olur?* (2014), *Sakin Olmak. Yaşlanırken Kazandıklarımız* (2015), *Arkadaşlıktaki Saadete Dair* (2015), *Düşmanlığın Faydaları* (2017), *Anne Baba ve Büyükanne Büyükbaba Olmanın Sevinçleri Üzerine* (2018), *Hediye Vermek ve Hediye Almak Üzerine* (2018), *Kendiyle Dost Olmak Hayatı Nasıl Kolaylaştırır?* (2019), *Dokunmanın Gücü Üzerine* (2020) ve *Seks Olmayınca - Yeniden Başlama Sanatı Üzerine* (2021).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

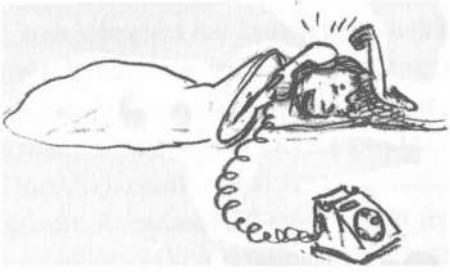
BİRİNCİ BÖLÜM
EN İYİ KIZ ARKADAŞ, EN İYİ ERKEK ARKADAŞ: ARKADAŞLIK NEDİR? 15

İKİNCİ BÖLÜM
ARKADAŞLIKTA BULABİLECEĞİMİZ SAADET 27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARKADAŞLIĞIN KARŞISINA DİKİLEN SORUNLAR 41

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BİRÇOK ŞEYİN ESASI: KENDİYLE ARKADAŞ OLMAK 55

ÖNSÖZ

Arkadaşlık dostlarının sayısı gitgide artıyor! Sevindirici bir durum bu, lakin sayıları zaten her zaman fazla değil miydi? Evet, ama sebepleri her zaman aynı değildi. Modern-öncesi dönemin kırsal dünyasında, herkesle *az veya çok* arkadaş olmaktan kaçınamazdınız. Modern şehir dünyasında ise, arkadaşı nadir bitki misali aramanız gerekir; internet de, bütün hayal kırıklıklarının telafisi yerine geçtiği gibi, bunun için de devrededir. Arkadaşlık, şayet araya bir fecaat girmezse, yaşam boyu idi bir vakitler; modernliğin seyri içindeyse, tıpkı aşktaki gibi, yaşamın bir bölümüyle sınırlı bir ilişkiye dönüştü, ancak birbirini gözden kaybedene kadar sürüyor.

Yine değerlidir arkadaşlık, çünkü modern yaşam ve çalışma dünyasında hayatı kısmen kolaylaştıran fakat kısmen de zorlaştıran işlevsel ilişkilerin karşısında bir ağırlık oluşturur. İşlevsel ilişkiler yaşamı kolaylaştırırlar, zira bu dünya, insanlar birbirlerini şahsen hiç tanımasalar da gayet iyi işler. Zorlaştırırlar, zira yan yana yaşıyor ve çalışıyor olsalar bile birbirlerini birey olarak kaale almayabilir insanlar – sıfır bağ, sıfır temas. Birçokları, işlevlerini yerine getirenlerden oluşan

bir toplumun mükemmel işleyişinin kendilerinde bıraktığı duygusal boşluğu, varoluşlarının sırtında katlanılmaz bir yük olarak tecrübe eder.

Arkadaşlığın, *online* olsun *offline* olsun, tekrar keşfedilmesinin nedenlerinden biri budur kuşkusuz. Toplumsal yalnızlaşma tehdidi, gözlerin ona dikilmesine yol açıyor. Her gün karşılaştığımız sayısız çehre içinden birisinin anonim olmaktan çıkması nasıl bir saadettir: bir tanıdık, bir arkadaş. Modern insanların o kadar çok sevdiği özgürlük, herkesin her an birbirinden azat olabilmesinin teşkil ettiği olumsuz biçimiyle yoktur artık yalnızca. Özgürlüğün, yaşamla birlikte baş etmek üzere kendiliğinden birbirine yaklaşmaya ve yan yana durmaya dayanan olumlu biçiminin de gittikçe daha fazla keşfedilmesi gerek. Arkadaşlık özgürce seçilmiş ilişkidir en yalın haliyle, insanlar arasındaki ilişkilerin nasıl biçimlendirileceğini ve *güzel* biçimlendirilebileceğini, arkadaşlık içinde öğrenir ve tecrübe edersiniz. Bunun ne kadar zor olabileceğini ve bu zorluklara rağmen, her nevi münasebetsiz bencilliğin kendiliğinden göreceleştiği yaşama biçimlerinin bulunabileceğini de, bu ilişkinin içinde kavrayabilirsiniz.

Modern çağda bir özgür ilişki de aşktır, fakat âşıkların çok defa özgürlüklerinden ciddi fireleri göze almaları gerekir; bu fireler tutkularının duygusal etkilerine, gündelik hayattaki mahrem ortak yaşamın getirdiği alışkanlıklara ve ilişkinin yan oluşumlara öyle kolayca izin vermeyen müstesnalığına bağlıdır. Arkadaşlığın özgür bağı ise her türden yan ve çapraz bağlantıya izin verdiği gibi, geniş arkadaş çemberleri içinde yaşanabilir. Aşkın muzdarip olduğu modern özgürlük taleplerine daha rahat hesap verebilir arkadaşlık. Aşk zorlaştığı oranda, arkadaşlık daha ilgiye değer hale gelir. Bu ilişki türünden bir alaşım yapmak hiç mümkün olabilecek midir acaba?

Arkadaşlık sürdürmek, insanlar bu ilişkinin güzel ve onaylanmaya değer bir yaşam açısından nasıl vazgeçilmez olduğunun bilincine varırlarsa şayet, yaşam sanatının bir parçası haline gelir. Doygun bir yaşam, başkalarıyla sıkı ilişkiler kurmayı, onların yakınlığını, ilgisini, temasını gerektirir; benliğin ve dünyanın emsalsiz bir zenginliğini ancak bu yolla idrak edebilirsiniz çünkü. Samimiyetleri, arkadaşlara beraber barınabilecekleri bir ev olur; öyle ki, şunu diyebiliriz: arkadaşsız kalan bir ruh yoksul düşer, yalnızlığın ümitsizliğine batar. Hatta yaşama duygusunun önemli bir kısmını, arkadaşlık içinde idrak edebilirsiniz: Arkadaşlar yaşama beraberce bir anlam verebilirler ama yine de o anlamın tamamı tek bir ilişkinin başarısına bağlı kalmaz. Bu nedenle giderek daha fazla sayıda insan, arkadaş kazanma ve arkadaşlıkları sürdürme çabasına kendi yaşamlarında yeni bir dikkatle eğiliyor.

Kuşkusuz arkadaşlık özel hayat kovuğuna bir geri çekilmedir: Bunu mümkün kılmasıdır zaten onun güzelliği. Aynı zamanda gayrı iradi olarak özel alanın dışına taşar, bütün toplumun biçimlenmesine etki eder. Bir toplumun oluşumu ve bu oluşumun niteliği, bireylerinin birbirleriyle geçinip geçinemediğine ve nasıl geçindiğine bağlıdır. Buna dikkat etmek, bütün toplumun sadece arkadaşlık ilişkilerinden teşekkül etmesine çalışmak anlamına gelmez: Bu asla mümkün olmayacaktır. Soru, öncelikle de işlevsel ilişkilerin baskınlığını göz önüne aldığımızda, tek tek insanların kendi yaşamlarında arkadaşlığa daha fazla ağırlık vermeleriyle modern toplumun biraz daha arkadaşça bir toplum haline gelip gelmeyeceğidir.

Her arkadaş aynı mıdır peki? Arkadaşlığın farklı türlerinin olduğunu herkes kendi tecrübesinden bilir. Daha M.Ö. 5. yüzyılda Aristoteles (*Nikomakhos'a Etik*) konuyla ilgili bugün hâlâ bize yol gösteren, bu kitapta da yeniden ele aldı-

ğım ayrımlar yapmıştı. Arkadaşlığın bir türü, tercihen beraber *eğlenmeye* odaklanır. Başka bir türü, *faydaya* bakar. Fakat aslında herkes bütün hesapların uzağındaki *hakiki* arkadaşlığın düşünü görür; başkaları ruhuma dokunsun, ben de başkalarının ruhuna dokunayım ister. 21. yüzyılda buna yeni eklenen bir de *sanal* arkadaşlık var, elektronik medyalar aracılığıyla sürdürülüyor ve kendi özelliklerini beraberinde getiriyor, zaten bunları da konuşacağız.

Arkadaşlığın verdiği mutluluk açıktır: Erkek ve kız arkadaşlar, birbirlerine yakın olmanın ve sayısız güzel tecrübeyi paylaşmanın mutluluğunu yaşarlar. Yaşama her düzlemde, duygusal olarak, manevi olarak, zihinsel olarak anlam kazandırır, birbirleriyle her şeyi konuşabilir, birbirlerine gönül rahatlığıyla kendi öznel açılarından hakikati söyleyebilirler. Bununla birlikte burada, sadece arkadaşlığa övgü şarkıları söylemeyeceğiz, sorunları da saptayacak ve olası çözümlerle ilgili önerilerde bulunacağız. Gördükleri özen eksikliğinden, birbirlerine yönelttikleri eleştirilerden kafası karışabilir arkadaşların, aralarındaki farkların ve eşitsizliklerin büyümesinden, arkadaşlığa bindirdikleri yüklerden ve birbirlerine dair beklentilerinden, keza birbirlerini etkilemeye dönük münasebetsiz denemelerden de kafaları karışabilir.

Son olarak, arkadaşlığın bir başka türünden daha söz etmeliyiz, yaşamdaki birçok şeyin temelidir o: insanın *kendi kendisiyle* arkadaşlığı. Aristoteles de, kendi kendisiyle barışık olmayan bir insanın arkadaşlık sürdürmesine, dahası başkalarıyla herhangi bir ilişki kurmasına imkân olmadığına dikkat çekmişti; her şeyden önce başkalarına yönelecek kuvveti bulamayacağı için böyleydi bu. Kendi kendisiyle başa çıkmak, günün birinde kesin olarak tamamlanacak bir ödev de değildir. Ancak sürekli kendinizi gözden geçirmeniz ve kendinizi yeniden tanımlamanız, benliğinizi feda etmeden başkaları için de varolabilmenizi sağlar. Ancak ken-

dine dönüp bakarak, başkalarına dönüp bakma kabiliyetini edinir insan. Özellikle de arkadaşlık denen bu hayret verici ilişki biçiminin sağlayacağı doygunluğu düşündüğünüzde, insanın kendi kendisiyle cebelleşmesinin zahmeti pek de göze batmayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EN İYİ KIZ ARKADAŞ, EN İYİ ERKEK ARKADAŞ: ARKADAŞLIK NEDİR?

Arkadaşlığın ne olduğu, evvela toplumsal çevredeki geleneksel ve halen geçerli tasavvurlarla belirlenir. Karşılıklı itimat, karşılıklı anlayış, hemdert olmak, dürüstlük ve güvenilirlik daima büyük rol oynar. Fakat vurgular farklılaşır: Arkadaşlık ömür boyu mu olmalı, en azından bunu hedeflemeli midir arkadaşlar? Yoksa bunun sadece geçici bir ilişki olduğuna sessizce rıza mı göstermelidirler? İlişkinin aileden ayrı özerk varlığını vurgulamalı mıdır? Yoksa arkadaşlar tabiatıyla ailenin bir parçası mı sayılmalıdır? Modern öncesi zamanda arkadaşlığın tarzı ve biçimi büyük ölçüde *kültürel olarak* tanımlanırken, modern veya farklı türden modern zamanda arkadaşlar, kendileri için arkadaşlığın ne ifade ettiğini *bireysel olarak* tanımlama özgürlüğünü kullanırlar; ona ne anlam yüklediklerini, bu ilişkiyi nasıl sürdürmek istediklerini, ilişkide neye önem verdiklerini, birbirlerinde neye kıymet verdiklerini, birbirlerinden ne umduklarını, hassasiyetlerine dair karşılıklı ne gibi bir ikrarda bulunacaklarını kendileri tanımlarlar.

Arkadaşlıkta dikkat çekici olan, ister kültürel olarak ta-

nımlansın ister bireysel, baskın bir ağırlıkla aynı cinsiyetten olanlar arasında yaşanmasıdır: erkek arkadaşlığı, kadın arkadaşlığı. Neden böyledir? Farklı cinsiyetlerden olanlar arasında arkadaşlık mümkündür ama buna rağmen o kadar çok görülmez. Birçok nedeni vardır bunun. Cinsiyetler arası yakınlaşmayla beraber işin içine *cinselliğin* girmesi nadir görülen bir durum değildir, bu da arkadaşlığın altını oyar: "O zaman kafada yine yalnız tek bir şey olur!" Mantıken, eşcinsel aşk ilişkisi içinde yaşayanların da karşı cinsiyetten birileriyle arkadaşlığı çok daha az gerginlik içerir, zira cinsellik bu ilişkide daha düşük bir rol oynar.

Arkadaşlıkta aynı cinsiyetten olanların yeğlenmesinin bir başka nedeni, duygulanma, düşünme ve yaşama tarzlarımızın, bunu inkâr etmekten pek memnun olsak da, ölçüsünü tam tayin edemediğimiz bir derecede cinsiyet belirlenimli olmasıdır. Öteki cinsiyetin bir temsilcisine, üstelik her şeye rağmen tam da empati kuramayacağı bu farkları tekrar tekrar açıklamak zorunda kalmak, gerçekten fazla yorucudur (Verena Kast, *Die beste Freundin*,* 1995). Tersine, bir kadın olarak kadın arkadaş tarafından, erkek olarak erkek arkadaş tarafından ciddiye alınmak ve varoluş biçimine dair ondan onay görmek de insana iyi gelir. Birçok sorun karşısında, söz konusu olanın kişisel değil de cinsiyete özgü sorunlar olduğunu bilmek insanın sırtındaki yükü hafifletir; ergenliğin, daha sonralarıysa yaşlanmanın beraberinde getirdiği fiziki ve psişik değişimlerde böyledir mesela. Öteki cinsiyetin taleplerine cevap verme, kendi düşünme, duygulanma ve eyleme biçimi için anlayış dileme, ötekinin gözünde kusur teşkil eden hatalara mahal vermeme zorunluluklarının oluşturduğu gizil baskı ortadan kalkar. Bütün bunların hepsi sadece "toplumsal inşalar" olsa bile, bu muhtelif verili hallere uyum sağlamak akıllıcadır.

(*) *En İyi Kız Arkadaş*. Psikanalist Verena Kast'ın kadınlar arası arkadaşlığı incelediği kitabı – ç.n.

Peki arkadaşlık nasıl kurulur? Arkadaşlığın meydana gelmesinin temel bir ön koşulu, elbette ona amade olmaktır, insanı ona açan *tutum*dur. Birisinin *filofil* [insan sever] mi *filofob* mu [insandan ürker] olduğu, kısmen doğal yatkınlığa bağlıdır, kısmen de çevrenin onun üzerindeki etkisine, fakat kısmen de onun yaptığı bireysel *tercihe*. İnsanların içine doğdukları aile ilişkileri, istediğiniz gibi değiştiremeyeceğiniz zorunluluklardır. Arkadaşlığın kendine mahsus niteliği, bundan farklı olarak özgür tercihin konusu olabilmesidir. Bu iradi olarak birine yöneldiğiniz *aktif* bir tercih olabileceği gibi, kendiniz bir girişimde bulunmadan arkadaşlığı doğuracak bir yakınlaşmaya izin verdiğiniz *pasif* bir tercih de olabilir.

Bilinç dışı duygulanımlar da bilinçli düşünceler de eşit derecede etkilidir burada, fakat son sözü söyleyen, birbirinden *hoşlanma*dır. Arkadaş olmaya meyledenler birbirlerinin ışığından etkilenir, birbirlerine ilginç, sempatik, güvenilir, sevecen, hayranlık uyandırıcı görünürler, böylece aralarında birbirlerini daha yakından tanıma isteği uyanır. Karşılıklı hoşlanma saniyenin kesirlerinde de vuku bulabilir, kayıtsızlıkla hatta gıcıklaşmayla başlayan uzun bir sürecin sonucu da olabilir. Dar anlamda aşktaki gibi, arkadaşlar birbirlerine *benzerliklerini* fark ettikleri, ortak ilgi ve deneyimleri paylaştıkları ("aynılar aynı yere...") için veya tam tersine farklı ilgileri ve büyük *farklılıkları* cazip buldukları ("zıtlar birbirini çeker") için kurulur ilişki.

Tek taraflı kalabilen aşktan farklı olarak, arkadaşlığı karakterize eden özellik *karşılıklılıktır*, yoksa arkadaşlık denmez ona. Ayrıca karşılıklı ilişkinin temel esaslarından biri, birbirinin *iyiliğini istemedir*. İyiliğini istemenin *aşikârlığı* da olmazsa olmazdır, ötekinin iyiliğini o bunu bilmeden, gizlice istemenin bir anlamı yoktur çünkü. Ancak onun iyiliğinizi istediği açıkça görünür olduğu zaman, siz de bir talep his-

settiğinizde buna mukabelede bulunabilirsiniz. Arkadaşlık bu temelde gelişebilir, Aristoteles *Nikomakhos'a Etik*'te bundan bahsetmiş, arkasından arkadaşlığın üç türünü ayırt etmişti:

Zevk arkadaşlığı, karşılıklı zevk alma üzerine kurulur. Zaten arkadaş aramanın ve bulmanın asli sebeplerinden biridir bu: Sevinçleri paylaşmak, hoş deneyimler yaşamak, gerginlikten uzak sohbetler etmek, nezaket alışverişi, gündelik hayatın akışında bir değişiklik, yaşamdan beraberce tat almak, yaşam sevincinin bariz bir tezahürünü bulmak. Bunda kınanacak bir şey yoktur, hele gençlik yıllarında: Daha Aristoteles'in zamanında, gençler "hazla dolu olana ve onları dolaysızca cezbedene" erişmeye çalışırlardı. Zevk arkadaşlığında muaşeret karmaşık değildir, tazeleyicidir, eğlencelidir, bu maksada uygun olarak da en iyisi ilişkinin yüzeyde kalmasıdır, zaten çok defa kendiliğinden böyle olur. Hoşnutluk duygusunu bulandırabilecek hiçbir şey derinleştirilmez, insanın içini açmaktan kaçınması bundandır: *We don't go there*,* Amerikan kültüründe dendiği gibi. Arkadaşlık cinselliğin olmadığı aşktır, fakat burada cinsellik de vardır işin içinde, çünkü tarafların kendilerine "erkek arkadaş" - "kız arkadaş" dediği bir aşk ilişkisi söz konusu olduğunda da, aslında yine arkadaşlıktan konuşuyoruzdur.

Hoşnutluk duygusuna odaklanmak insana her zaman fayda getirmez. Hatta bazen iyi duygular uğruna kendileri için aslında iyi olmayan ilişkilere girerler. Kendilerini başkalarıyla beraber hoşnut hissedecekleri durumlar ve bunu destekleyecek maddeler için kimileyin sahip olmadıkları kadar çok para harcarlar. Lakin ilişki münhasıran haz elde etmeyi hedef alırsa, tam da bu sebepten ötürü soruna dönüşebilir, haz nazlı bir maldır çünkü, bugün vardır yarın olmayıverir. Beraber olmak insana kendini iyi hissettirir, günün birinde başka

(*) Oralara girmeyelim – ç.n.

türlü olacağını tasavvur etmezsiniz, fakat bir haz asla ebediyen sürmez, hep dinlenmeye ihtiyaç duyar, doğası böyledir. Bu kaynağı aşırı kullanırsanız, bedelini yaşamınızda uzun boşluklarla ödemeniz kaçınılmazdır. Arkadaşlık fikri içinde bunları öngörmediyseniz, zevksiz ve hazdan mahrum geçen bu evreler yük olur insana. Sadece zevk ilkesine oynamak, ilişkinin hayal kırıklıklarına karşı bağışıklığını düşürür, nitekim arkadaşlığın en gelgeç türü budur: Zevk söndüğünde arkadaşlık sona erer – "hadi eyvallah". En iyi ihtimalle hoş bir hatıra kalır geriye: "Beraber güzel zaman geçirmiştik!"

Arkadaşlığın ikinci bir türü, insanların birbirlerine vaat ettikleri faydaya dayanır. *Faydaya dayalı arkadaşlıkta*, arkadaşlıktan söz bile etmemeli mi acaba? Fakat birçok dilde insanlar, bu ilişkinin kendilerine ne getireceğini hesaba katarak hatta bazen özellikle de bunu gözeterek arkadaş derler birbirlerine. Sadece aynı cinsiyetten değil farklı cinsiyetlerden de, birbiriyle iyi geçinebilen *iyi arkadaşların* büyük bir kısmı ya bu alandan ya da zevk alanındandır. *Yardımlaşma arkadaşlığı* denen arkadaşlıklarda fayda, karşılıklı pratik yaşam yardımı sağlamadadır. Fayda, birbirlerini iş dışında da iyi anlayan, birbirleriyle hiç karmaşasız iletişim kuran, bu sayede de işleri iyi götüren *iş arkadaşları* arasında açık seçik ifadesini bulur. Modern çağda *parti arkadaşları*, politik kariyer için vazgeçilmez olan bir fayda sağlar insana, fakat önüne dikilen en feci düşmanlara da dönüşebilirler: "Arkadaş - düşman - partidaş."

Bu arada sadece maddi yarar değil, saygın birileriyle sahici bir yatkınlığınız olmaksızın arkadaşlık yürütmenin getirdiği *toplumsal itibar* da öteden beri fayda sağlar. Faydaya dayalı arkadaşlıkta insanlar genellikle birbirlerine faydanın ötesine geçen, *hakiki bir ilgi* göstermeye çalışırlar, en azından faydayı azamileştirmek için yaparlar bunu, öteki taraf kendisinden sadece faydalanıldığını hissederse, fayda getirici bir iliş-

ki kurulamayabilir çünkü. Faydaya odaklanmak her zaman pek zevkli değildir, tersine çok defa ciddi "karın ağrılarına" yol açar. Tercihe şayan olan, en azından kendiniz adına, her bir vakada hangi tür arkadaşlığın geçerli olduğunu ve sizden ne beklenildiğini bilmektir. Aksi takdirde faydaya dayalı arkadaşlık yanlış anlaşmalar için verimli bir tarladır, çünkü insanların birbirine sunduğu hizmet ve karşı hizmet çok defa bu niteliğiyle kayda geçilmez ve çok defa orantısızdır. Az buçuk kaçınılmaz olarak, herkes er geç kendini öteki tarafından kazıklanmış, yanlış davranılmış ve *kullanılmış* hisseder. Bu nedenle tıpkı zevk arkadaşlığında olduğu gibi faydaya dayalı arkadaşlık da, ilişki gizliden gizliye umulan faydayı artık sağlamadığında, erken bitme tehlikesi altındadır: Tıpkı sona ermiş aşk ilişkilerindeki gibi, "Artık bana bir şey vermiyordu," diye konuşursunuz o zaman, tipik bir şekilde.

Arkadaşlığın, Aristoteles'in de göz önüne aldığı ve herhalde bütün insanların her çağda amaç edinmeye değer buldukları üçüncü türü, *hakiki arkadaşlıktır*. Ancak bu arkadaşlıkta, kız ve erkek arkadaş *sadece* zevkin ve faydanın bencil amaçları için bir araç değil, en azından *aynı zamanda* kendi başına bir amaç olarak görülür. Zevk ve fayda kesinlikle devre dışı değilse de, hakiki arkadaşlık salt maksatlı bir ilişki değildir, maksadını kendi içinde taşır daha ziyade: Ötekini sever ve onunla beraber olmaktan memnuniyet duyarsınız. Dar kafalı öz çıkar, hayatı ötekiyle beraber yaşama arzusuna dayanan bu ilişki lehine geri çekilir, onunla "yaşamınızı birleştirirsiniz" – nadiren mekânsal-bedensel olarak, daha çok manevi-zihinsel anlamda.

Bu ilişkinin karakteristik yanı, serazat hoşlanma, ötekiyle sürekli ilgilenme ve karşılıklı meyildir – sırf o kişiye adanmış: *O o olduğu, ben ben olduğum için*, Michel de Montaigne'in 16. yüzyılda Étienne de La Boëtie'yle kendi arkadaşlığını tasvir ederken sarf ettiği ünlü sözle (*Denemeler*, I, 28, "Ar-

kadaşlık Üzerine"). İkisi, Montaigne'in son yıllarında, arkadaşının erken ölümüne dek, daha önce ve daha sonra hiç görmediği bir samimiyetle birbirlerine bağlanmışlardı. Başka ilişkilerden farklı olarak kötü dedikodular böyle bir arkadaşlığa hiç zarar veremez, "iftira nüfuz edemez" oraya, Aristoteles'in belirttiği gibi, çünkü arkadaşlar birbirlerini o kadar iyi tanırlar ve o kadar sıkı temastadırlar ki, başkaları aralarına giremezler. Hakiki erkek arkadaşın, hakiki kız arkadaşın, insanın *benliğinin çekirdeğinde*, "kalbinde", sağlam bir yeri vardır. Bu ilişki insanın kendini tanımlayışının esasları arasındadır, çevresel bir etken değildir. Ötekinin de bir sesi vardır benliğin içinde, konuşmadığında ve orada olmadığında bile. Bir sükûnet köşesi, sonra bir huzursuzluk kaynağı, her halükârda kuvvetli bir dayanak noktasıdır. İyi arkadaşlardan farklı olarak, *en iyi arkadaşım* dersiniz o kadına veya o adama.

Hakiki arkadaşlıkta herkes ötekine başka kimseye tanımadığı imtiyazlar sunmaya hazırdır, onunla ilişkiyi hiç hesapsız yürütür, kendinizi memnuniyetle onun yerine koyar, onunla duygudaş olursunuz, bizzat arkadaşlığın kendisinden başka bir sebebi yoktur bunun. Karşılıklılık bile hakiki arkadaşlıkta bir talebe dönüşmez, iyilik takasında uzun süre sıra beklenebilir, çünkü zaman içinde zaten ödeşilecektir. Fayda ve zevk arkadaşlığından farklı olarak arkadaşlar bir süreliğine karşılıklı bir beklentiden ibaret kalabilirler, tüm ilişkinin sorgulanmasına yol açmaz bu. Şu da var ki, arkadaşlığın bu türünü yürütmek, modern şartlarda kimsenin ilanihaye sahip olmadığı geniş zamanı gerektirir: Bu pragmatik nedenden ötürü insanın gerçi birçok iyi arkadaşı olabilir en iyi arkadaşı fakat en iyi ihtimalle birden fazla olur.

21. yüzyılın bunlara eklediği bir yenilik, Aristoteles'in tahmin edemeyeceği bir arkadaşlık türüdür. İnternette, teknik

olarak yaratılmış olan ve sonsuz imkânlara açılan bir uzam olduğu için birçoklarını büyüleyen bu uzamda, mebzul miktarda *sanal arkadaşlık* gelişiyor. Neredeyse aşkın bir deneyime aracılık ediyor bu ilişki: *varoluşun* vadesini doldurmak zorunda kalmadan, esasen bir mümkünlük olan *varlığa* daha yakın bir yaşam sürebilmek. Sanal arkadaşlık, global elektronik medyalar sayesinde, 2004'te kurulan Facebook gibi sosyal ağlarda süregidiyor. Burada arkadaşlık, öncelikle birbiriyle *bağlantı* kurmaktır. Önemli olan bağlantıların çokluğudur; birisiyle veya az sayıda ötekiyle değil, bazılarıyla tek sefer veya az sayıda bağlantıya geçeceğiniz, olabildiğince fazla kişiyle. Bağlantılarınızın sadece sayısı, benliğinizin, ona kamusal olarak ve herkesin görebileceği biçimde "arkadaş" hitabında bulunan başkaları için ne anlam taşıdığını teşhir etmelidir dışarıdakilere. Katılımcıların birbirlerini sahiden tanımaları gerekmez, rastgele kimlikler öne çıkarılabilir, o bakımdan ille kişiler arası bir ilişki kurulması söz konusu değildir.

Gerçek hayatta asla karşılaşmayacağınız veya dikkatinize takılmayacak insanlarla bağlantı kurma imkânı vardır, ama her toplumsal tabakadan, olabilecek en değişik kültürlerden ve ülkelerden, en farklı meslek ve faaliyet alanlarından insanlar, mevkileri, kişisel itibarları ne olursa olsun, reel karşılaşmalarda büyük rol oynayan dış görünüşlerine hiç dikkat etmeden iletişime girebilirler. Engelli insanlar, başka zaman başlarına dert olan temas korkularına takılmadan bu iletişime dahil olabilirler. Ayrıca her sanal karşılaşma reel bir karşılaşmaya dönüşebilir, analog alanda da yürüyecek bir arkadaşlığı kurma fırsatı vardır burada – uydurma gerçekliklerin yol açacağı tatsız yan etkilerin tehlikesiyle beraber...

Sanal temaslarda da *fayda ve zevk arkadaşlığı* söz konusu olabilir. Fayda, okulla, üniversiteyle veya işle ilgili de olabilecek özel alışverişleri sorunsuz bir biçimde sürdürebilme-

nin faydasıdır. Zevk, başkalarının yaşamlarına onların hazır bulunması gerekmeksizin gerçek zamanlı olarak katılabilmenin, her an bir cemaate ait olma tecrübesini yaşatabilen bir iletişimin ve kendi varoluşuna bir güvence bulabilmenin zevkidir. "Bağlantıya geçmek istiyorum. Var olmayı bırakmak istemiyorum," diyordu Amerikalı bir kız, 24 Temmuz 2010'da bütün dünyadan derlenen *You Tube* videolarında (*Dünyada Bir Gün*, yöneten Kevin MacDonald, 2011). Kimsenin artık yalnız ve terk edilmiş, kendi başına yaşayıp gitmesi gerekmez, her kadın ve her erkek her an başkalarıyla çevriliymiş gibi hissedebilir kendini, varsın önemi mahdut marjinal yaşam işaretleriyle olsun: "Maria şu an *online*". "Karl bu fotoğrafı beğendi". "Isabelle profil resmini değiştirdi". "Max ehliyet imtihanından başarıyla geçti."

Sosyal ağlar *hakiki arkadaşlıkları* sürdürmeye de yarayabilir ayrıca, çoğunlukla zaten varolan reel ilişkilere dayanarak. Sanal uzam arkadaşlığın şu veya bu türü için, arkadaşlar arasında yaşam gerçekliğinin bir unsuruna, malumat alışverişi için, gündelik gevezelikler için, müşterek oyunlar için bir platforma dönüşebilir. Bütün mekânsal mesafeler kaybolur, zamanları kesiştirme zahmetine gerek kalmaz: *Online* olduğumda kimlerin orada olduğuna bir göz atarım, kimlerle uzun zamandır kendimden haber vermediğim de hatırlatılır bana. İster dijital ister analog: Her halükârda arkadaşlar güzel ve doygun bir yaşama doğru beraberce yola koyulabilirler. Arkadaşlık, çok yönlü bir mutluluk tecrübesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARKADAŞLIKTA BULABİLECEĞİMİZ SAADET

Mutluluk için ilişki içinde bir yaşam lazımdır; eşiyle, ebeveyniyle, çocuklarla, arkadaşlar ve vatandaşlarla "iç içe geçmek, birbirine karışmak", Aristoteles'te dendiği gibi, "çünkü insan doğası gereği toplumsal bir varlıktır." Başka antik filozoflar da bu anlayışı paylaşırlar: "Yalnız başına kalan hiç kimse mutlu bir yaşam süremez," diye yazar Seneca 1. yüzyılda, *Lucilius'a Etik Üzerine Mektuplar*'da. Bu nedenle "samimi arkadaşlık bağlarını iyi korumanın" özel bir önemi vardır, bu bağ insanın mutluyken de mutsuzken de yalnız kalmamasının güvencesidir çünkü. Daha dikkatli baktığınızda, arkadaşlık ilişkilerinde bulunabilecek mutluluğun, farklı anlam düzlemleriyle bağlantılı farklı biçimlerinden söz edilebilir:

1. Arkadaşın *sadece varlığı*, bir vakıa olarak, başlı başına mutluluktur. Mutlu tesadüfe borçlu olduğunuz bir karşılaşmayla başlar bu mutluluk, ister özel ister mesleki alanda olsun karşılaşma, ister analog ister dijital, ister akran grubunda ister kulüp veya derneklerde, sporda, *chat* yaparken veya

birlikte oyun oynadığınız cemaatte, isterse yaşamda aynı sorunlarla karşı karşıya olanların ve aynı kaderi paylaşanların oluşturduğu öz yardım gruplarında. Âşıklardan farklı olarak arkadaşlar, birbirlerini salt tesadüf eseri bulmuş olduklarını gönül rahatlığıyla kabullenir, karşılaşmalarına *anlamını* kendileri verirler. Bu başlangıçta da bir sihir saklıdır: İlk andan itibaren algıladığınız o rikkat, bir mutluluk tecrübesidir, herkesin özlediği ve çok az ilişkide elde edilebilir bir kıt kaynak, bir yüksek değerdir.

Nasıl da bahtiyar edicidir, beni gözeten birisinin, halimi hatırımı, nerede olduğumu, ne yaptığımı soran, onun için varlığımla yokluğumun bir olmadığı birisinin mevcudiyeti! Bir başkasının bedeniyle değilse bile ruhen-manen benimle olması, her vakit ona gidebilecek ve yanında kendimi dostça karşılanmış hissedebilecek olmam –onun da benim yanımda aynısını hissetmesi–, şu hayatta emin olduğum bir şey demektir benim için. İlk karşılaşma deneyimleri, daha sonra belki de yıllarca sürecek ilişkilerin işaretlerini verir, fakat arkadaşlıkta, beraberliğin devamı artık tesadüfe bırakılmaz. Mutluluk, ilişkiyi yaşamla doldurmak için gereken sebatkâr bir çabanın sonucu olarak gelir.

2. Mutluluk *paylaşılan güzel tecrübelerdir*, kız ve erkek arkadaşların beraber geçirdikleri harika saatlerdir; onlara saadet duygusu veren bu beraberlikler duyusal deneyimlerin *bedensel anlam duygusuyla* da birleşir: beraber müzik dinlemek, bir şeyler içmek, bazen beraber sarhoş olmak, beraber yemek yemek, gezintilere ve seyahatlere çıkmak, dansa gitmek, birbirini güzel bulmak ve dokunmak, sabahlara kadar sohbet etmek, beraber "takılmak", böylece ferahlamak, sakinleşmek. Mutlu zamanlarda yaşamın güzel imkânları bir anın noktasal gerçekliğinde, enerjiyle dolu bir zaman aralığında yoğunlaşır, hiç geçmesin isteyeceğiniz bir *ebediyet anı*-

dır bu. Arkadaşlar bu zamanları severler, yine de bunların ebediyen sürmesini dert etmezler, genellikle o anların tekrar geleceğinden emindirler çünkü.

Peki nereden gelir bu mutluluk, gelecek olursa şayet? Çekip giderse, nereye gider? Böyle zamanlarda algılanabilir hale gelen enerjinin, bir süremden (*Kontinuum*)* kaynaklandığını düşünebiliriz, hep tedariklidir, herhangi bir biçimde geri dönmeden önce arada başka biçimlere bürünebilir. Arkadaşlar, zaten önüne geçilmez olan bu sürece sorgusuz sualsiz ayak uydururlar. Güzel tecrübeler hafızalarında çınlamayı sürdürür – hatta bazen bir ömür boyu. Geri dönüp bakınca, "beraber neler yaşamışız"ı hatırlamak hoşuna gider insanın, sorunlu olayları anmaktan da kimse kaçınmaz artık: "Biliyor musun, o zamanlar aslında..." Birliktelik pekiştirilir böylece, bütün bu tecrübeleri kat etmiş olmanın devamlılığı ilişkiyi güçlendirir; sırf bu zamansal bağ bile bir anlam duygusunun güvencesidir.

3. Mutluluk yoğun duygudaşlıktır, içten yakınlıktır ve karşılıklı teması hissetmektir, *ruhsal anlam duygusu* verir bu insana. Her şeyin maddi işleyişinin tamamen anlaşılabilir hale geldiği bir çağda, bir ruha inanmak umutsuzca antika bir tutum değil mi? Ama maddeyi soğumuş enerji olarak anlayabiliriz; ruhu da, insanlara can katan ve harekete geçiren, muharrik haldeki enerji olarak. Duygulardaki her hareketlilik, temellerindeki enerjinin ifade biçimi olarak tezahür eder, ilişki ne kadar samimiyse insanların enerjileri o kadar rahatça birbirine akabilir ve çoğalabilir.

Bu hale arkadaşlıkta, aşktakine göre daha az duygu patlamaları, daha çok, birbirine düşkün olmanın, sempatinin ve bazen de karşılıklı hayranlık duymanın verdiği sakin hoşnutluk duygusu eşlik eder. Çok defa bir *arka plan duygusu*

(*) Doğadaki bütün nesnelerin içinde yer aldığı sürekli uzay-zaman ortamı – ç.n.

söz konusudur sadece, bilinç dışı ama yine de etkilidir: benim için bir şeyler hisseden, benim de onun için bir şeyler hissettiğim, bana anlayış gösteren, benim de ona anlayış gösterdiğim, imtiyazlı muamele gördüğüm ve benim de ona imtiyazlı davrandığım bir insanı tanıyor olmak, daimi bir saadet verir bana. "Arkadaşlar, seni tanımalarına rağmen seven insanlardır" (Eckart von Hirschhausen, *Glück kommt selten allein**, 2011). Karşılıklı meyil ve uzun süreli ahbaplık tecrübesi temelinde, arkadaşların *birbirine dair bir sezgisi* oluşur, zaman içinde herkes ötekinin neyi sevip neden hoşlanmadığını, ona neyin iyi gelip neyin gelmediğini, neyi iyi becerip neyin altından kalkamayacağını epey kesin bir şekilde bilir bu sezgiyle. Sezgi karşılıklı olunca arkadaşlık zamanla yoğunlaşır ve zamanın çürütücü tehdidine karşı tutkuya dayanan aşktan daha dayanıklı olur.

4. Mutluluk, birbiriyle *daimi konuşmadır*, konuşma esnasında sürekli yeni düşünsel teğellenmeler ve düşüncelerin yavaş yavaş işlenerek mamul hale gelişi, *zihinsel bir anlam* oluşturur. Heinrich von Kleist, "anlamlı bir arkadaşı" böyle tarif etmişti. Ünlü arkadaş çiftler bundan bol bol faydalanmışlardır (Rüdiger Safranski, *Goethe und Schiller*, 2009). Dolaysız alışveriş halindeki *reel konuşmalar* sadece bir kısmıdır bu konuşmanın, mektup, telefon, internet gibi iletişim araçlarıyla da aktarılabilir. Reel konuşma vazgeçilmezdir, çünkü birbirinden sürekli haberdar olmayı, ötekinin yaşadığı deneyimleri ve değişimleri idrak etmeyi sağlar. İlişkinin güncellenmesine yarar; arkadaşlık için olduğu gibi dar anlamda aşk için de elzemdir bu gerçi ama arkadaşlığın o kadar acelesi yoktur: Arkadaşlar, âşıklardan çok daha sık olarak, farklı dünyalarda yaşarlar fakat bu dünyalar öyle kolayca ayrı düşmez birbirinden, bir anda "ya hep ya hiç" havasına girildiği enderdir.

(*) Mutluluk genellikle tek başına gelmez – ç.n.

Arkadaşlar arası alışveriş, düşüncelerde geçen *hayalî bir konuşmadır* diğer yanıyla, ister suskun bir birliktelik anında olsun, ister ayrıyken bir tür telepati: Arkadaşımla beraber değilken de, onun içimdeki sesini işitirim. O an sahiden düşünceleriyle benim yanımda mıdır, konuşuyor mudur benle, yoksa yanımda olsa ne diyeceğinden fazla mı eminimdir, onu bilemem gerçi. Fakat belirleyici olan, onun benim düşüncelerimi yorumladığının, onları onayladığının, onlara itiraz ettiğinin, bir şeyler eklediğinin, gözden kaçırdığım bir noktaya dikkat çektiğinin vakıası değil *tasavvurudur*. Tasavvurdaki düşünce alışverişinin elverişli yanı, insanı daha az yormasıdır, bu nedenle reel olanından daha uzun ömürlü olabilir: Arkadaşlar, yoğunluk kaybına uğramaksızın, düşüncelerinde her an birbirleri için hazır ve nazır olabilirler, dışarıdan fark edilmez bu.

5. Mutluluk, reel ve hayalî sohbetlerde geliştirilen *müşterek yorumlar*dadır. Yorumlamak (Yunanca *hermeneuein*), müşterek bir *varoluş hermenötiğini** temellendirmeyi sağlar. Yaşamın her veçhesini kapsar bu, yaşama dair küçük ve büyük soruları, bütün hadiseleri, karşılaşmaları, deneyimleri kapsar: Ne oldu? Bunun anlamı nedir? Hangi deneyimi nasıl değerlendirmeli? Burada ne gibi bağlantılar saklı olabilir? Belirli bir karar verirken lehte ve aleyhte savlar nelerdir? Sahiden önemli olan nedir? Yaşamda hangi değerler hangi anlamı ifade eder ve bu değerleri nasıl gerçekleştirebiliriz? Güzel olan nedir, mutluluğun anlamı nedir? Neyin anlamı vardır, neyin yoktur? Deneyimlerden bundan sonra yapacaklarımız için sonuçlar çıkarırken, yorumları evirip çevirmek, onların inanılırlığını, idrakini sürekli yeniden sınamak, yaşamla baş etmenin bitmeyen bir ödevidir.

En azından bir süreliğine iş görebilecek cevaplar, *anlamı*

(*) Yorumsama – ç.n.

ve gerçekten önemli olanı bulmamıza, yaşamımızı bunlara göre yönlendirmemize, böylece yaşamda ve dünyada yönümüzü bulmamıza yardımcı olur. Aristoteles'in arkadaşlığı iyi bir "mükemmellik alıştırması" (*askesis tes aretes*) olarak görmesinin esaslı bir nedeni de budur: Arkadaşlar, şeyleri, kişileri ve durumları olabildiğince iyi değerlendirmede, bunlarla olabildiğince iyi başa çıkmada birbirlerine yardımcı olurlar. Bu bütün yaşam edimlerini kapsar, *Arete*'nin geleneksel çevirisindeki gibi ahlâki "erdemlilikle" ilgili olması gerekmez.

6. Mutluluk, arkadaşların birbirleriyle ilişkilerindeki *açık sözlülüktür*. Reel ve hayalî konuşmalarında bir "Her Şeyi Söyleme" (Yunanca *parrhesia*) çabası içindedirler, böylece *varoluşun Parrhesiastes*'ini* de gerçekleştirirler. Birisini en iyi arkadaşı olarak görmek, her zaman ona duygusal olarak çok yakın olmak demek değildir, fakat her zaman ona karşı açık ve dürüst olmak demektir: Birçokları için *hakiki arkadaşlığın anlamı* buradadır. Başkalarıyla ilişkileriniz daha yoğun olabilir, fakat hakiki arkadaşla ilişkiniz daha dürüstçedir, ilişkinin karşılıklı açıklıktan ötürü bozulmayacağına güvenirsiniz, aksine onu güçlendirecektir, o kadar iyi niyetin gevşek zemini üzerinde o kadar dürüstlüğü nerede bulacaksınız yoksa?

Aşkta işin içine iktidar meseleleri girdiğinden, günün birinde ötekinin dürüstlüğünü, onun zayıf noktalarını bilerek, kendi çıkarları için kullanma tehlikesi vardır. Oysa arkadaşlar birbirlerine her şeyi emanet edebilirler, birbirlerinden çekinmeleri gerekmez; hakikati söylerken bir aşk ilişkisinde olduğundan daha açık konuşabilir, akıllarındaki neyse, vicdanları neyi söylüyorsa onu diyebilirler. Birisiyle müşkül ve mahrem şeyler dahil her şeyi konuşabilmenin emsalsiz bir değeri vardır, hatta bazen onun bir susuşu da çok şey söy-

(*) Her şeyi ve gerçeği söyleme cesaretinden güç almak – ç.n.

ler: "Onun sadece susuşu, meseleyi nasıl sadece kendi açımdan gördüğümü anlamama yetmişti" (Max Frisch, *Montauk*, 1975). Hakikat uğruna bazen de birbirinizi o kadar iyi anlamayıverir, bir yandan da bunun arkadaşlığınızı tehdit etmeyeceğini sezdirirsiniz, bu da mümkündür. Bilhassa toplumsal yaşamda ve iş hayatında yönetim sorumluluğu taşıyanlar, bu türden arkadaşlara muhtaçtırlar.

7. Mutluluk, *arkadaşın dışarıdan bana yönelmiş bakı*şıdır. Beni nasıl gördüğünü bütün içtenliğiyle dile getirir ve bu bakış bana damgasını vurur, böylece ben de kendime dışarıdan bakabiliyor gibi olurum. O bakış olmadan, iç algılarımın ve düşüncelerimin çemberi içinde katılaşmanın ayartısına kapılabilirim. Arkadaş, yaşamımdaki büyük evreleri uzun aralıklarla görür ve "seyahatimde" nereye doğru yol aldığıma dair kanaatini söyleyebilir bana. Ufkum daraldığında onu genişletir, benim göz önüne almadığım düşünceleri, bakış açılarını sunar bana. Hayırhah fakat uyanık dikkatiyle, kendi benliğimin asli noktalarını korumama, böylece iç tutarlılığımı ve *kendime ilişkin anlam duygumu* muhafaza etmeme yardımcı olur.

Uzun süreli arkadaşlık, işte bundan o kadar değerlidir. Kendi başıma kalsam, önemsediğim değerleri ve hedefleri gözden kaybedebilir veya bizzat seçtiğim ilkeleri hayata geçirmeyi ihmal edebilirim. Arkadaşın gözünün üzerimde olduğunu hissetmek, bu yönde çaba göstermeyi sürdürmek için yeterince güçlü bir motivasyondur. Bunu karşılıklı böyle kabul eder, bu arada *varoluşsal ontolojiyi* de göz önünde tutarız: Senin ve benim halihazır gerçekliğimiz ne, henüz tüketmemiş olduğumuz olanaklarımız nelerdir? Arkadaşım benim haldeki durumuma takılıp kalmaz, daha ziyade potansiyelimi görür benim, ben de onunkini görürüm. Bir gerçekliği ıskalamasına ve bir olanağı unutmasına dikkatini çe-

keriz birbirimizin, buna karşı vakitlice bir şeyler yapabiliriz böylece. Bir olanağı gerçekleştirmenin uzun erimli zahmeti, bir başkasının ruhsal-manevi desteği sayesinde kolaylaşır. Olanaklı olan her şeyin gerçekleşemeyeceğine dair teselli de eder beni arkadaşım; bundan ötürü kendimi, başkalarını, yaşamı ve dünyayı suçlama ayartısından beni biraz olsun alıkoyar.

8, Mutluluk, *topyekûn yaşamın* arkadaş arkadaşa tecrübe ettiğiniz *bereketidir*. Zevkine vardıkları güzel zamanlardan ve birbirlerinin yanında durdukları daha az güzel zamanlardan oluşur. Yaşamın bereketi nefes kesen anlardan ibaret değildir, yaşamınızın kat ettiği başka zamanlar da dahildir ona. Yaşam sanatında sadece güzel anları biriktirmek değil, aynı zamanda zor zamanları aşmak vardır, zor zamanlar *anlama* ilişkin idraki güçlendirir, çünkü bağlılıklar ancak bu zamanlarda sınanır. Sadece hoşluğun doygunluğunu istemek, zevk arkadaşlığının yoludur, hakiki arkadaşlıksa nahoş ve acıtıcı olanı da kapsar.

Mutluluk, yaşamda bir şey ters gittiğinde arkadaşına kaçabilmektir. Şayet o bir sorunuyla size gelecek olursa da, Adolph Freiherr Knigge'nin arkadaşlık üzerine düşüncelerinde dile getirdiği gibi, vaziyeti "umumi ahlâki öğütlerle" geçiştirmemek gerekir. (*Über den Umgang mit Menschen**, 1788, İkinci Bölüm, Kısım 6). Arkadaştan mükemmel olması beklenmemelidir, bir hata halinde suçu dış koşullara atmak daha iyidir, ona bakılırsa. Her durumda onun yanında durmalı, herkes yanından uzaklaştığında onu anlamaya çalışmalı; başka kimse onu anlamıyorsa, "canla başla" ondan taraf olmalı –şayet bu namussuzca olmayacaksa–, bir iftiraya uğrarsa onun itibarını kurtarmalıdır. Bir aptallık yapmış olmak da arkadaşlar arasında bir suçlama sebebi değil, da-

(*) İnsanlarla Muaşerete Dair – ç.n.

ha ziyade eğlence vesilesidir. Arkadaşlar birbirlerine korkularını itiraf edebilir ve tam da bu sayede onların yükünden kurtulurlar, artık korkularının tazyiki altında kalmaları gerekmez. Yaşam muazzam zenginleşir böylece; ötekinin yaşamına her yönden katılır, böylece kendi yaşamınızı da çoğaltırsınız.

9. Mutluluk, beraberce *mutsuz* da *olabilmek*tir. Mutluluk, modern insanların onu hayal ettiğinden farklı olarak, sonsuz bir mutluluk anları dizisinden oluşamayacağı için, yaşamın temel bir sorusu şudur: Mutluluk çekip gittiğinde geriye ne kalır? Mutluluk çekip gittiğinde ve mutsuzlukla hatta bir felaketle başa çıkmak gerektiğinde arkadaşlar bibirleriyle konuşabilir, birbirlerine manevi dayanak olabilirler. Böyle zamanlarda yaşam, sıkkın ve yıkkın hissedenin, morali bozuk ve depresif olanın sırtında ağır bir yük olur. Fakat biri cesaretini kaybedecek olduğunda, öteki, tüm o anlamsızlık duygusundan *bir anlam bakiyesini* kurtarır yine de: *You've got a friend** (Carole King, James Taylor, pop şarkısı, 1979). Depresif benliğin çektiği dünya ağrısını lafla gidermeye çabalaması da gerekmez, duyguları ve düşünceleriyle onun yanında olması yeterlidir.

Yıkılmış, mahzun, her türlü ümidini yitirmiş olmak bazen anlık, bazen dönemsel olarak tekrarlanan, bazı vakalarda da kalıcı bir durumdur. Çok defa, duyguların ve düşüncelerin donup kaldığı, hekim müdahalesi ve terapi olmadan alt edilemeyen *depresyon* hastalığıyla karıştırılır. *Depresif olma* durumunda duygularla düşünceler yoğun hareket halindedir ve insana bu halini biraz anlatabileceği bir arkadaştan daha iyi gelecek bir şey yoktur. Bu durumu anlatan eskilerden kalma bir kelime, *melankoli*dir; insanların arada sırada kimi daha düşük kimi daha büyük bir yoğunlukla farkına vardık-

(*) Bir arkadaşın var – ç.n.

ları yaşamdaki belirsizlik, uçurumdan yuvarlanma duygusu ve sınırlılık karşısında ruhun girebileceği bir varoluş tarzıdır melankoli. Buna eşlik eden trajik bilinç, yaşama uyum bakımından, trajik olanı reddetmenin her biçiminden daha iyidir. Melankoliye kendini fazla kaptırmaya yol açmamalıdır bu – en azından arkadaşına fazla yük olmamak için. Dayanışma bir yana, hiçbir müşterekliğin müstakilliği ortadan kaldıramayacağı gerçeği bir yana: Her birey hayatını kendi yaşar, kimse onun adına üstlenemez bunu.

10. Mutluluk *insanın kendi benliğini aşan bir yaşam*dır aynı zamanda, arkadaşlar bunun için birbirlerine yardımcı olurlar. Olağan beraberliklerde bile bazen farkına bile varmadan saatler geçer, zaman çözülüp dağılır, olağan yaşamın sınırlarının olağandışı bir aşımının olanağı ortaya çıkar. Ötekiyle ilişkisi içinde herkes bir başkasına dönüşebilir, çünkü gündelik hayatta oynaması gereken rollere mecbur değildir onun yanındayken, koşulların o daralmışlığını geride bırakıp, bir durumu ve yaşamı, başka insanları ve dünyayı başka bir bakış açısından görebilir, taze bir soluk alabilir. İnsan arkadaşlarıyla beraberken, en ücra yerde bile evinde hissedebilir kendini, yabancı kültürlere arkadaşlar sayesinde aşina olur. Yaşam onlarla çoğalır, daha heyecanlı, daha güzel olur, çünkü arkadaşlar beraberken kendi kendilerine olduklarından daha fazla olanaklara sahiptirler ve o olanakları gerçekleştirmek için yüreklendirirler birbirlerini.

Arkadaşların birbiriyle ilişkisi bireyin faniliğinden de taşar hatta, orada bir aşkınlık unsuru tezahür eder: İnsanların birbirine duyduğu her tür sevgide olduğu gibi arkadaşlıkta da bir sonsuzluk boyutu vardır. Gerçi öteki de faniliğe tâbidir, ama benimkiyle aynı faniliğe değil. Tıpkı âşıkların aşkı gibi arkadaşların sevgisi de ölümden sonraya kalabilir, en azından, daha uzun yaşayan, ötekinin hatırasını mu-

hafaza edeceği için. Ruhun enerji olduğu ve yok olmayacağı doğruysa eğer, yani ölümsüzse, sadece âşıklar değil arkadaşlar da daima birbirlerinin yanında olabilirler: Bu dünyada kalan, bir öte dünya koşuluna bağlı olmayan bir *aşkınlık duygusu*dur bu. Şu da var ki, her nevi aşkınlığa rağmen, gündelik hayatın sıradanlığı içinde, arkadaşlığı tehdit edebilecek sorunlar da hep çıkar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARKADAŞLIĞIN KARŞISINA DİKİLEN SORUNLAR

Arkadaşlıkta idrak edilen doygunluk, çelişkileri dışlamaz, hatta belki de o doygunluk ancak tezatlar arasındaki hareket sayesinde oluşur. Yaşam tümüyle iki kutupludur, böyle olması bir arıza değil, çelişkilerle yaşamayı beceremeyen insanların sırtında aşırı yüktür olsa olsa. Mesele, tıpkı aşk gibi arkadaşlığa da tezatlar arasında *nefes aldırabilmededir*; iyi duygularla nahoş meseleler arasında, anlayışla yanlış anlaşılma hatta anlayışsızlık arasında; işin esası, yakınlıkla mesafe arasında. Arkadaşlar ara ara birbirlerine fazla yakın olur, sonra fazla uzaklaşırlar. Mesafenin büyümesi onları birbirlerine bağlayan "hattın" kopmasına yol açarsa, yakınlıklarını *çoğaltarak* geri kazanabilirler. Düşündüğüm, zaman ayırdığım, konuştuğum ötekine bunu açıkça göstererek yaklaşmak, yakınlaşmak, ilişkiye yeni itkiler kazandırır.

Arkadaşlık kesintisiz yakınlık da gerektirmez bu arada, hele ömür boyu sürecekse: Arkadaşlar tam da mesafe sayesinde birbirlerine yakın olabilirler. Yakınlığın onları daralttığını düşünürlerse günün birinde, iradi veya gayrı iradi bir *kutuplaşma* onları birbirlerinden uzaklaştırır. Bu evre-

de müşterek noktaları aramaz, ayırt edici olanlara değer verirler; artık zannedildiği kadar da harikulade olmayan ilişkiye dair bir ayılma alır, can atmanın yerini. Bunun vesilesi, en mutemet arkadaşlar arasında bile kolayca vuku bulabilecek irili ufaklı rahatsızlıklardır. Birbirlerini fazla sık görecek olurlarsa, bu belki de, ötekinin sinir bozucu bazı alışkanlıklarını artık o kadar kolayca görmezden gelememelerine yol açacaktır.

Belirleyici olan, sıkıntılara atfedilen *anlam*dır. Arkadaşlar yakınlıklarını özlerlerse şayet, mesafeleri arttıkça aralarındaki ayrımlardan daha önemlisinin, ne olursa olsun ilişkiyi muhafaza etmek olduğunu kavrarlarsa, *küçük* bir sıkıntıdır söz konusu olan. Yakınlıkları üzerlerinde bir baskı oluşturur da arkadaşlar mesafeye ihtiyaç duyarlarsa, bu *büyük* bir sıkıntıdır. Mesafe herkese kendini yenilemesini sağlayan serbest alanı sağlar. Sadece o mesafeyi kazanabilmek maksadıyla bile, Nietzsche'nin dediği gibi "yalnız arkadaşlarını sevmeyip düşmanlarından nefret de edebilmenin" mümkün olması gerekir (*Böyle Buyurdu Zerdüşt*, I, 1883, "Armağan verici erdeme dair"). Sonsuza kadar değil, bir süreliğine. Bunun için sebep boldur, arkadaşlıktaki saadet ne kadar çoksa, sorunlar da o kadar çok olabilir zira.

1. *Özen eksikliği* bir sorun kaynağıdır, kasıtsız bir dikkatsizlik sorun çıkarmaya yeter de artar bile. Önemsiz saydığınız için üzerine pek de düşünmeden aktarmaktan geri kaldığınız bir bilginin dolaylı yollardan ötekine ulaşması, ilişkinin zannedildiği kadar güvene dayalı olmadığı kuşkusunun yeşermesine yol açabilir: "Dün arkadaşına sinemada rastladım!" "Ha, sinemaya mı gitmiş?" Ötekinin yaşamındaki daha önemli değişimler hakkındaki, keza onu uğraştıran zorluklar hakkındaki haberlerde, daha da fazla geçerlidir bu. Bunlardan hiç haberim olmazsa, hele biraz gecikerek, muh-

temelen de başkaları aracılığıyla bir şeyler öğrenirsem, arkadaşlığımızdan kuşku duymaya başlarım: Birbirimizi olup bitenlerden sürekli haberdar etmeyeceksek, niye arkadaşız ki biz? Zorluklarımızı gizlersek, birbirimize nasıl destek olabiliriz?

Birisinin kendisi için ve uğraşacağı işler için zamana ihtiyaç duyması, özen eksikliğinin haklı gerekçesi olabilir. Herkes buna anlayış gösterecektir, her yöne doğru sınırsız özen gösterecek kuvvet hiç kimsede yoktur. Peki ya özen eksikliği istikrarlı olarak tek yanlı kalıyor, birisi ötekine sürekli ondan aldığından daha fazla enerji, daha fazla zaman ayırıyor, daha fazla kulak veriyor, en azından kendisine öyle görünüyorsa? O zaman, ötekinin ilişkiye özen göstermeye gönlü yok mu, veya basitçe bunun için girişimde bulunmak mı ona zor geliyor, sorusu gelir gündeme. İkincisiyse geçerli olan, onunla yeniden yeniden temas kurmayı, bir teklifte bulunmayı, bir buluşma ayarlamayı yine ben üstleniveririm.

2. Er geç gerekli görünen *arkadaşa dönük eleştiri*, sorun yaratır. Eleştiri mesafelenmenin bir vasıtası olabilir ve her iki tarafı da bunu bir sebep olarak hesaba katma yükünden kurtarır: Yeni bir gelişmeye dek mesafe girmiştir işte araya. Eleştirinin kastı sahiden ciddiyse, ilişkiye yük olabilir. Buna rağmen eleştiriye kalkışmak, Ingeborg Bachmann'ın bir defasında söz ettiği "arkadaşa karşı cesur olmayı" gerektirir (*Ertelenmiş Zaman*, 1953, "Bütün Günler" şiiri). Bir tarafta eleştiri yapma cesareti, öbür tarafta da eleştiriye açık olmak, arkadaşlık etiğinin unsurlarıdır; hakiki arkadaşlar, bunun için uğraşırlar en azından.

Eleştirilen kişi için bunu kabullenmek büyük bir sorun değilse, eleştiri yapmak daha kolay olur, o kişi de hassasiyetlerini fazla büyütmezse kendi derdini bizzat üstlenebilir: "*Muaşerette cam gibi kırılgan olmayın*," tavsiyesinde bulu-

nur, 17. yüzyıl İspanyol filozof ve ilahiyatçısı Balthasar Gracián, "*hele arkadaşlıkta, hiç olmayın*" (*El Falı*, aforizma 173). Bunun mümkün olması için de eleştirilenin, arkadaşının iyi niyetinden şüphe etmeye bir sebep görmemesi gerekir. Bu nedenle arkadaş, tam da eleştiriyi yönelttiği esnada ilkesel iyi niyetine dair bir şüphe uyandırmamaya özen göstermelidir. O zaman, başkalarının söyleyemeyeceklerini söyleyebilir ve onun eleştirisi herhangi bir başkasınınkinden daha etkili olur.

Arkadaşlık ilişkisinin mümeyyiz vasfı olan özgürlük, öznel görünümü her nasılsa, *hakikati söylemeyi* de mümkün kılar. Karşılıklı güzelleme beklememek, kendi yaşamınızı da ortak yaşamınızı da iyileştirmek için uğraşabilmenin ön koşuludur; ister arkadaşını sevindirmek için olsun, ister ona "bir şey kanıtlamak" için. Arkadaşlar, Aristoteles'in arkadaşlığın etik değerini gördüğü mükemmeliyete doğru bu biçimde de kamçılarlar birbirlerini.

3. *Farklılıkların artması* sorun yaratır. Özelliklerle, tavırlarla, hayat tarzlarıyla, bakış açılarıyla, kanaatlerle ve hükümlerle ilgili farklılıklar. Farklılıkların birbirini gayet iyi tamamlamasına alışılmış arkadaşlıklarda bile, zaman olur fazla büyür bu farklar, zaman olur onlara gösterilen hoşgörü azalır. Örneğin arkadaşlardan biri, ötekinin temelsiz ve hepten yanlış saydığı kararlara vardığında açığa çıkar bu. Biri mesleki yaşamına yeni bir yön vermek istiyordur, ötekiyse bunu üzerine düşünülmemiş bir "acele hüküm" olduğu kanısındadır. Birisi aile kurmayı istiyor, ötekiyse bunu müşterek farklı hayat tarzı idealine ihanet olarak görüyordur. Birisi içten içe köklü bir değişim geçirmiştir, "eskisi gibi değildir" artık, belki de eski idealizmine taban tabana zıt bir maddiyatçı yönelime girmiştir de öteki affedilmez buluyordur bunu.

Arkadaşlar genellikle birlikte yaşamadıklarından, çatışma noktaları aşk ilişkisindeki gibi bir basınç oluşturmaz. Bu noktalar üzerine konuşmanın bir aciliyeti yoktur, illa konuşmak da gerekmez. Birbirini bir süre görmeyip, bakalım uyumsuzluklar kendiliğinden ortadan kalkacak mı veya daha yumuşak bir ışıkta görünecek mi diye beklemek de bir çözüm olabilir. Bireysel olmakla kalmayıp kültürel bir temele dayanan, kökenlere ve zihniyetlere uzanan derinlerdeki farklılıkları aşmak daha zordur: Bunlar onları aşmaya dönük bütün bireysel çabaları boşa çıkartabilir.

4. Eğitimle, mülkiyetle, toplumsal aidiyetle ilgili, başlangıçta mevcut olmayan veya uzun müddet bir önem taşımayan *eşitsizliklerin artması,* sorun yaratır. Eski bir Yunan özlü sözü "Arkadaşlık eşitliktir" der (*philotes isotes*). Ne var ki sahiden yaşanılan arkadaşlıkta bu en fazla gençlikte mümkündür, sonrasında eşitsizliklerin ne kadar artacağına bağlıdır çok şey. Birisi başarıdan başarıya koşarken, öteki artık yalnızca alkış tutabildiği ve istemeden de olsa ona kendi başarı noksanlarını hatırlatan arkadaşından hep memnuniyet duymayabilir. "Herkes bir arkadaşın acısına ortak olabilir, fakat bir arkadaşın başarısındaki mutluluğu paylaşmak için soylu bir karaktere, gerçekten hakiki bir bireyci karaktere sahip olmak gerekir" (Oscar Wilde, *Sosyalizmde İnsan Ruhu*, 1891).

Bir taraf kendine her türlü kibri yasaklayarak, öteki taraf kendi benliğinin değerini daha iyi bilerek bu eğilime karşı durmaya çalışabilirler, çünkü *kıskançlık* özellikle insan kendi koşullarıyla ilgili memnuniyetsizlik duyduğunda ortaya çıkar. Yine de kıskançlık kalırsa geriye, bunun mutlaka *hasede* yol açması gerekmez: Kıskandığım arkadaşımın başarısına can-ı gönülden sevinebilirim. Artan eşitsizliklere verilebilen tepkilerden biri de *yüzüne gülmektir*, böylece arka-

daşınıza erişmeyi sürdürebilir, aranızdaki mesafenin üzerine bir köprü kurarsınız. Yüze gülen, pohpohlayan, bunun için bir sebep olmadığında bile ötekine koltuk çıkar. Böylelikle ötekinin kapsamı artar görünen imkânlarından pay almayı umuyordur. Oysa arkadaşlığı dinlenmeye bırakmak ve nereye varacağını yaşamın akışına bırakmak, daha akıl kârıdır. Bazen, olayların gidişatına güvenmek yeterlidir: Muhtemelen bir vakit sonra, yine arkadaşça desteğin aranacağı zamanlar gelecektir.

5. *Arkadaşlığa fazla yük bindirmek* de sorun çıkartır, her iki yönde de: Birisi, onun çok şeyi, hatta her şeyi kendisine borçlu olacağı kadar fazla *şefaatte* bulunursa ötekine, bu durum arkadaşlık için bir yüke dönüşebilir, çünkü teraziyi bir daha nasıl dengelersiniz ki? Max Frisch, gençlik arkadaşı Werner Coninx'le ilişkisini muhtemelen bu nedenle kesmişti; varlıklı bir aileden gelen Coninx, onun gibi bir fakire sadece kullanılmış kıyafetler değil kapsamlı bir eğitim de vermiş, sonunda da üniversite öğreniminin finansmanını üstlenmişti. Frisch'in eserleri bunların karşılığında verilmiş güzel bir armağan değil miydi? Fakat sanattan anlayan arkadaşı bunlara hiçbir zaman özel bir değer atfetmiyor görünüyordu, öyle ki Frisch çok yıllar sonra özyaşamöyküsel anlatısı *Montauk*'ta "yaşam boyu süren teşekkür borcundan" kurtulmayı denemiş, eski arkadaşlığını kendisi için "bir bela" olarak bir kenara fırlatmıştı.

Sadece çok fazla ve çok büyük iyilikler değil, çok fazla ve çok büyük *yükler* de arkadaşlığı zora sokar. Arkadaşı habire kendi müşkülleriyle meşgul etmek, onda çöplük olarak kullanıldığı izlenimini uyandıracaktır. İstiap haddini aşma ve kirlenme korkusuyla, bir noktada yeni yük taşımayı reddeder. Arkadaşların birbirlerinin sırtına yıkabilecekleri yükün nesnel olarak sabit bir ölçüsü de yoktur, öznel durumlarına

bağlıdır bu, ayrıca zaman içinde birikenlere bağlıdır. Tecrübeyle ve kendi içine dönüp düşünerek, doğru ölçüye dair bir sezgi oluşur, duygular da katılır buna: Sorunumu arkadaşıma götürecek olursam doğru ölçüyü aşacağımı önceden sezersem, en iyisi bunu yapmaktan vazgeçerim. Yapar da arkasından kesin ileri gittiğim duygusuna kapılırsam, en iyisi derhal bunu nasıl telafi edebileceğimi düşünürüm.

6. Aşk ilişkisindeki gibi arkadaşlıkta da, *para* sorun olabilir; sürekli tekrarlanan ve yılan hikâyesine dönen bir mal ve yük paylaşımı meselesi olmaktan çok, somut vakalara bağlı olarak. Birisi maddi sıkıntıdadır, diğeri ona belirli bir meblağ borç vererek veya hibe ederek yardımına koşar. Bu, arkadaşlık etiğine uygun görünür, Pitagoras Okulu'nun Aristoteles tarafından zikredilen bir cümlesiyle söylersek, "arkadaşlar arasında her şey ortaktır" (*koina ta philon*) bu etiğe göre.

Ne var ki bunun sonucu aşırı dikkatsizlik de olabilir, nasıl olsa arkadaş her durumda devreye girecektir ya. Her şey ortaksa, borç aldığım meblağı geri ödemek için acele etmem gerekmez. Arkadaşları aralarındaki para meselelerini fazla hafife almaktan koruyacak olan, herkesin kendi kendine yükümlendiği bir şeref kodunun varlığı ve bu meselelerde açık seçik bir anlaşmaya varıp ona sıkı sıkıya uymaktır. Yoksa bu büyük ihtimalle bir huzursuzluk kaynağına dönüşecektir: Verici taraf, bu işlerde böylesine ihmalkâr davranan birinin hakiki bir arkadaş olamayacağı kanaatine varacaktır. Alıcı konumundakiyse, hakiki arkadaşlıkta böyle şeylerin bir önemi olmadığını düşünecektir. Bir arkadaşlığın uzun sürmesi için en iyisi para meselelerinden azade olmasıdır. Üçüncü şahıslarla yapılan ve tek taraflı yükümlülük getiren sözleşmelerle ilgili kefillikler için de geçerlidir bu; sorunsuz görünürler fakat devreye sokulmaları gerektiğinde pek mut-

luluk getirmezler. William Shakespeare'in 1600 tarihli komedisi *Venedik Taciri*'nde (1. Perde, 1. Sahne) arkadaşı Bassanio'ya "bütün varlığım son kuruşuna kadar senin ihtiyaçlarına amadedir" teminatını veren Antonio kadar para meselelerine kayıtsız birisi pek çıkmaz. Bunu kaçınılmaz olarak izleyen trajediyi aynı kayıtsızlıkla sineye çekecektir o da...

7. Yine aşk ilişkisindeki gibi *cinsellik meselesi* de arkadaşlıkta sorun çıkarabilir. Gerçi arkadaşların kendi arasındaki cinsel ilişki pek sorun olmaz, şayet farklı cinsiyetler arası bir arkadaşlık söz konusu değilse. Kadın veya erkek arkadaşın ilişkisinin olduğu veya ilgi duyduğu bir üçüncü kişiyle yaşanma ihtimali olan veya fiilen yaşananlar, sorun olur. Kimileyin arkadaşların cazibeleri arasındaki fark bile huzursuzluk kaynağıdır: Biri *seksî* bir etkiye sahipken diğerinin pek o kadar çekici olmayışı, kıskançlığa ve hasede yol açabilir, çünkü cinsel çekicilik ilginç ve yoğun deneyimlere kapı açan bir özelliktir. Bu alandaki mahrumiyet insanın izzeti nefsine dokunabilir ve rekabetten kıskançlığa, hasede, incinmeye, hayal kırıklığına, sonsuz bir zincirleme tepkiye zemin oluşturabilir; en iyi arkadaşlar arasında da olabilir bu, ki sevilen bir roman konusudur.

Arkadaşlar, ilgi alanlarını ayrı tutmakla iyi ederler, böylece birbirlerinin önüne çıkmazlar. Tamamen "aynı kaynaklar için rekabete girme" ilkesine uygun! Arkadaşlık etiğine dayanarak *tabuları* yürürlüğe sokabilir, erkek arkadaşının kız arkadaşını veya karısını, kadın arkadaşının erkek arkadaşını veya kocasını dokunulmaz ilan edebilirler. Lakin aynı erkeğe, aynı kadına meyledecek olurlarsa, bu çabaları hangisinin devam ettireceği üzerinde bir an evvel anlaşmaları kendilerinin yararınadır. Oscar Wilde'ın oyunu *Ciddi Olmanın Önemi*'nde Algernon ve Jack bunu vakitlice içlerine sindirseler iyi olurdu, gerçi o zaman da komedinin tadı kaçardı. Fakat

sadece tiyatroda komediyle kalır iş, gerçek yaşamda istemeden trajediye varabilir.

8. *İktidar meselesi* de arkadaşlıkta sorun olabilir, iktidarı bir şeye veya birisine nüfuz imkânı olarak anlayın. Arkadaşlar sırf varoluşlarıyla bile birbirlerine nüfuz ederler, dolayısıyla arkadaşlık tamamen iktidar ilişkisinden uzak olamaz. Ancak bu bir mücadele halini alır veya birinin nüfuzu çok fazla olursa, bu rahatsızlık verir ve ilişkinin karşılıklılığını ve eşitliğini tahrip eder. Israrlı bir etkileme teşebbüsü bile, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, ilişkiye yük bindirebilir, sözgelimi arkadaşınızı "ya o insanla teması kesersin ya da..." diye bir tercihe zorlarsanız. Ültimatom vererek ötekini yelkenleri suya indirmeye zorlamak anlamsızdır, arkadaşlık bir galip-mağlup ilişkisi olamaz çünkü.

Ötekinin öz belirlenimine saygı duymak ve onu belirlemeye kalkışmamak, arkadaşlık etiğinin temel unsurudur. Arkadaşlık, egemenlik değildir. Ancak iktidar kullanımına dönük her tür hamleden kaçınırsanız, başka hiçbir ilişkide gerçekleşme şansı yokmuş gibi görünen "iktidarsız alan" ütopyasını arkadaşlık içinde var edebilirsiniz. Onun için, kendi bakış açınızdan görünen bir zorluğa işaret ederek arkadaşınıza şunu söylemek en iyisidir: "Senin yerinde olsam, şu şu şu nedenlerle, şöyle yapardım. Sen başka türlü görüyor olabilirsin ama istiyorum ki benim kanaatimi bil ve bütün nedenleri göz önünde bulundur. Neticede karar senindir ve ben senin kararını her halükârda kabul ediyorum."

9. Neredeyse çözümsüz bir sorun, *sadakat meselesidir*, bağlılık talep etmenin ve sadakatsizliği cezalandırmanın arkadaşlığa mahsus biçimidir. Yer yer, iktidar sorunuyla da iç içe geçer bu: "Şimdi benim yanımda durmazsan, artık arkadaşlım olamazsın!" Bu tehdit, yalnız telaffuz edilerek değil,

telaffuz edilmeden de salınır ortamda. Üçüncü kişilerle arasındaki zorluklarda, haksız durumda olsa bile arkadaşımın tarafını mı tutmalıyım yani? Başka durumlarda da, arkadaşla olan ilişkimizle başka ilişkiler arasındaki tereddütlü halleri bir karara bağlamak kolay olmayabilir. O an "başka bir şeyi" daha önemsediğim için arkadaşımı bir kenara itersem, bu, zaten arkadaşlığımızın baştan beri bir zevk ve fayda ilişkisine dayandığı sanısını besleyebilir onun. Peki ama öncelik nerede olmalı? Zamanımı kiminle geçireceğim? Sorunsuzca bölüştüremez miyim vaktimi? Neden? Nereye varır peki bu?

Arkadaşım olan bir çift ayrılıp da taraflardan her biri beni kendi yanında görmek istediğinde, ikilem daha da çatallaşır. Şimdi ne olacak? Benim yerim neresi? Olayın dışında kalmak kolay değildir, öylesine kayıtsız bir arkadaşı kimse istemez. İkisini birden tutmak kolay değildir, çünkü kavgaya tutuşanlar çok defa aralarındaki ilişki ortak arkadaş dolayımı üzerinden bile sürmesin isterler. Kararım ne olursa olsun, öteki taraf beni affetmeyecektir. Böyle karar verilemez, *ikilemli* durumlar karşısında her etik çarşafa dolanır. Bu arkadaşlık etiği için de geçerlidir. Durumun değişeceğini umarak belki bir müddet dengede tutabilirim. Fakat iş yemin vermeye dayanırsa, bir karar almak ve sonuçlarına katlanmak zorundayımdır artık.

10. Buna karşılık internet ağlarında istediğiniz sayıda "arkadaşı" memnuniyetle listeleyerek ve habire yenilerini ekleyerek oluşan *sanal arkadaşlığın* sorunları daha kolay çözülebilir görünür. *Polifili** Aristoteles'te bile vardı, yani sadece onun yeni suretidir söz konusu olan. Bir yandan yalnızlıktan korur, en azından görünürde; diğer yandan *online* yaşanan yeni bir yalnızlık deneyimidir bu, zira bu arkadaşlıkların çoğu sanal olarak kalır: Tam kişilik asla mevcut değildir orada,

(*) Çoklu sevgi, çok arkadaşlılık – e.n.

ötekinin aslında başka bir öteki olup olmadığından hiç emin olamazsınız. Ne onaylayıp ne reddedebileceğiniz sanal arkadaşlık başvuruları yeni bir mahcubiyete yol açar.

Fakat herkesin bizzat verebileceği bazı cevaplar da vardır: Benim için arkadaşlık kendimi yalnız hissetmememdeki anlık faydadan, her an herkesle bağlantıya geçebilmemdeki anlık zevkten daha fazla bir şey midir? Elektronik ağlarda özel hayatımı bir daha asla ağdan silinmeyecek şekilde ortaya dökmüyor muyum zaten? Beyan ettiğim düşünce ve duygular veri bankalarında depolanmıyor, akla gelebilecek her amaç için oraya buraya aktarılmıyor mu? Sanal arkadaşlık, ticari ürünleri potansiyel müşterilere olabildiğince etkili biçimde pazarlamakta kullanılmıyor mu haddinden fazla? Tüm yaşamını ağa emanet etmemek, bireyin kendi yararınadır. Sanallığı kısıtlarsanız, her türden arkadaşlığı tekrar *analog* biçimde sürdürebileceğiniz zaman açığa çıkar; dijital belgelendirmeye hacet olmaksızın sohbet edebilirsiniz, gerçek bir çehreye bakar, reel bir camın, bir bardağın başında birbirinize yakın olur, böyle anlarda insan olmayı büsbütün ve dopdolu içinizde hissetmenin zevkini tadarsınız.

Peki arkadaşlık sona erdiğinde? Aşktaki gibi az çok dramatik bir fesih gerekmez o zaman. Ne ilişkiyi bitiren konuşmalara gerek vardır, ne de asap bozucu kısa mesajlara. Aristoteles'in önerisi, eski arkadaşların mümkün mertebe "bir vakitler paylaştıkları samimiyetin hatırasını korumaları" idi. Modern zamanda bu görevi uzun süre tatilden yollanmış manzara kartpostalları üstlendi, dijital çağda onun yerini cep telefonuyla yollanmış fotoğraf veya videolar aldı. Max Frisch arkadaşına son mesaj olarak Roma'dan "ellinci yaşını kutlayan bir telgraf" yollamıştı (*Montauk*).

Arkadaşlık, bakım görmezse, tamamen bitmesi gerekmez, basitçe "uykuya dalabilir"; uykudayken daha iyi muhafaza edilebilir, güç toplayabilir. Uzun süreler boyunca dinlen-

mede kalabilir ve tekrar görüşünce yeniden canlanıp kesintisiz sürdürülmesi mümkündür. Kopma sürecini durduracaksanız, ilişkinin tekrar etkinleştirilmesi çok kolaydır; taraflardan birinin ötekine yaklaşması, ona belirgin ve ısrarlı biçimde ilgisini ve iyi niyetini göstermesi yeter. Arkadaşlar birbirlerini uzun müddet görmedilerse bile, eski samimiyetleri derhal çıkagelir. Sanki aradan hiç zaman geçmemiş gibi hissederler, oysa âşıkların kısa bir ayrılıktan sonra bile samimiyeti yeni baştan aramaları gerekir: Onların yakınlıkları daha fazladır ve dünyalarının tam örtüşmesine muhtaçtır o yakınlık, onu kurmak için her karşılaşmada yeniden uğraşmaları gerekir, bir önceki hallerini fazla uzun süre muhafaza edemezler zira. Aşkta yakınlığı geri kazanmayı başaramazlarsa, bunun tarafların yaşamları üzerindeki etkisi arkadaşlıktakinden çok daha bariz hissedilir. Aşktaki sakınganlığı, arkadaşlıktan bildiğimiz sakınımsızlıkla yumuşatmak günün birinde mümkün olur mu acaba? Bunu ancak pratik deneyimler açıklığa kavuşturabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİRÇOK ŞEYİN ESASI: KENDİYLE ARKADAŞ OLMAK

Her arkadaşlığın temelinde, insanın kendi kendisiyle arkadaş olması yatar, Aristoteles *Nikomakhos'a Etik*'te böyle der. Kimsenin kendini feda etmesi gerekmez iyi bir arkadaş olabilmek için, aksine: Kendisinden emin ve kendisinden hoşnut olan insan, ötekini de sevebilir, onun için fedakârlıkta bulunabilir. Bireyin kendi kendisiyle ilişkisi yaşamdaki birçok şeyin esasıdır, çünkü herkesin kendisiyle bir ülfeti olması gerekir, kimse geçiştiremez bunu. Peki ama ne tür bir ilişkidir bu? Onu nasıl tasavvur edebiliriz? Aralarında bir ilişki olan iki veya daha çok taraf yoktur ki ortada. Sadece bir kişi vardır, ancak en azından algılamada her zaman birbirine bağlanmayabilen bazı veya birçok yanları vardır onun da, diyelim bedeni, ruhu, zihni ayrı ayrıdır. Kimileri insanın kendiyle ilişkisini esastan huzursuz edici bulurlar: Hiç başkalarıyla ilişkiye tercih edilebilir mi bu? Öyle olursa bencillik sayılmaz mı?

Modern çağda birçok insanın temel sorunu her şeyden önce kendi benliklerine dair bir endişeye kapılmalarıdır, onlara can veren *enerjiye* dört bir yandan talip vardır, o ener-

ji dört bir yandan soğrulmaktadır çünkü: ailede başkalarınca, işte olabilecek her türlü istekle, sokakta reklam tabelaları, internette bin türlü imkân tarafından, envai çeşit medyayı kullanırken durmaksızın üst üste yığılan malumat ve iletişim akışıyla. Bireyin kendinden ve yaşamdan taleplerinin aşırılaşması, benliğin iyice iliğini kurutur ve tükenişe sürükler onu. Tam da *benliği fazla büyütmek*, tanrısal bir mükemmeliyete erişmeye çabalamak, *benlik yitimine* yol açar. Kendini yeniden yaratmak, olumsuz her şeye, zayıflığa, başarısızlığa, yaralanmaya, hastalığa, yaşlanmaya ve ölüme karşı dokunulmaz ve ebediyen genç kalmak için çalışıp dururken takatiniz kesilir; çaresiz bir çabadır bu.

Kendi kendiyle arkadaş olmanın koşulu, *kendine özen göstermektir*. Başkalarının özen göstermediği birisi nasıl ki onlar tarafından horlandığını hissederse, insan kendine özen göstermediğinde de kendi kendisi tarafından horlandığını hisseder. Bizzat kendi verdiği bir itki yahut bir başkasının diyelim bir sohbet esnasında ona gösterdiği özen, onu kendi kendisine özen göstermeye teşvik veya tahrik eder. Peki ama benlik kendi kendisine özen gösterdiğinde, kim kime özen gösteriyordur aslında? *Tasavvur edilen* benlik (kendini kendi Ben'i olarak tasarlayan Ben), *verili* benliğe (deneyimleriyle ve aynadaki yansısında kendini gerçek Ben olarak gösteren zanlı) özen gösteriyordur orada – veya tersi.

Bu özen, benlik olarak algılanan ve birçok kısımdan oluştuğu aşikâr olan bir şeyin bütün veçhelerine dönüktür: tüm ihtiyaç ve arzlarıyla *bedene*, bilinçli ve bilinçsiz tüm duygularıyla *ruha*, tüm fikir ve düşünceleriyle *zihne*, benliğin başkalarıyla, doğayla, dünyayla olan tüm ilişkileri içinde gömülü *konumuna*. Kendine özen göstermek demek, kendi benliğinin içinde hangi kuvvetlerin, hangi korkuların, hangi cesaretin, hangi güçlü yanların, hangi zaafların, hangi arzuların, hangi olanakların etkili olduğunu algılarken daha dik-

katli olmak demektir. Hep aynı sorular dönüp gelir: Bana ne oluyor? İçimdeki sesler ne diyorlar? Söylediklerinin anlamı ne? Etrafımda neler olup bitiyor? Bunun benim için anlamı nedir? Buna nasıl karşılık verebilirim?

Hiç kimse kendi benliğinden cevap koparamaz bu sorulara. Kendini dinlemek, kendi benliğinde bir anlam bulmaya yardımcı olur, yani Ben'in değişik yanları arasında, kendine özgülükleri ve yabancı etkiler arasında, kabiliyetleri ve kabiliyetsizlikleri arasında, emin oldukları ve emin olmadıkları arasında, umutları ve korkuları arasında, beğendikleri ve beğenmedikleri arasında, alışkanlıkları ve hayalleri arasında bir ilişki kurabilmeyi sağlar. Kendine özen göstermek, kendini dinlemek, kendine karşı dürüst olmak, tümüyle, verili benlik olarak önümüzde bulduğumuz ve olası benlik olarak bize sunulan şeyi tanımayı hedefler hep. Böylece, kendi benliğine ilişkin zengin bir tecrübe ve eleştirel değerlendirme temelinde, üzerinde işlenebilir bir geçici *benlik idraki* oluşur, bu da kendine dair bir berraklık elde etmeyi sağlar ve o zaman görece emin bir şekilde şunu diyebilirsiniz: "Kendimi tanıyorum." Bu arada benlik akıllı bir tavırla olası idraklerin sınırlarını gözetir ve habire "kendini deşip durmak", böylece kendini yaralama ve tahrip etme riskine girmek yerine kabullenir onları. *Kendini tanımak*, *benlik idrakinin* ılımlı ve pragmatik biçimi, birlikte yaşanabilir ölçeğidir; "Kendini tanı" ilkesini Delfi tapınağındaki özgün halinde tamamlayan cümlede dediği gibi: "Ölçüyü kaçırmadan". Fakat kendini tanımanın her biçimi, bir sonraki adımın hazırlığıdır yalnızca.

Kendine özen göstermek, kendini dinlemek ve kendini tanımak, modern insanların artık kendi dışlarından tanımlanmak istemiyorlarsa yapmaları gereken şeyin temelidir: *Kendini tanımlamak*. Artık hiçbir başkasının bana kim olduğumu söyleyemeyeceği, hele Bach'ın 132. kantatında hâlâ "Sor

yasaya/O söyler kim olduğunu sana" diye bahsedilen "yasalardan" bunun asla beklenemeyeceği temel modern özgürlük durumuna verilecek karşılık, kendini tanımlamaktır. Burada yasayla kastedilen, kutsal metinlerle ve dinsel yorumlarla belgelenen metafizik hükümlerdi, bunlar her bireye tanrının bir evladı olduğunu ve onun emirlerine uyması gerektiğini açıklıyorlardı. Modern çağda durum farklıdır: Kim olduğunu kendine sor, şayet talihin varsa, iyi bir arkadaşın, dışarıdan bakışıyla sana yardımcı olur bunun cevabını ararken. Veya bir koç.

Bir bireyin kendisiyle ilgili bir dizi noktayı tanımlaması gerekir, kendini tanıyarak benliğine dair bir açıklama getirir, şekillendirir benliğini; rastgele bir benlik yaratamaz. *Benliğinin çekirdeğinin* köşe taşlarını belirleyen birisinin suretini, kenarlarıyla köşeleriyle tanıyabilirsiniz, sonsuza dek değişmez bir suret olmaz bu fakat olabildiğince istikrarlı olur, yoksa sağlam bir çekirdekten söz edemeyiz. Tümüyle sıvı, *akışkan bir benlik* ne kendisiyle güvenilir ilişkiler kurabilir ne başkalarıyla. Sırf anlaşılmasını kolaylaştırmak için bile, insanın kendini dinlerken sürekli üzerine yeniden düşündüğü, benliğin çekirdeğini belirleyen yedi köşe taşı sayabiliriz:

1. Kendimi onlar üzerinden tanımlamak istediğim en *önemli* aşk ve arkadaşlık *ilişkilerim* nelerdir? Başkalarıyla ilişkiler insanın kendisiyle ilişkisinde başından itibaren belirleyici bir rol oynarlar, fakat benim dışında hiç kimse, bunlar arasında hangilerinin, elimde tutabilmek için bilhassa çaba göstermem gerekenler olduğuna karar veremez.
2. Benliğimin kalıcı bir parçası olarak kalacak en *önemli tecrübeler* hangileridir yaşamımda? Modern insanlar gün be gün sayısız tecrübe yaşarlar ve şayet içlerinden

hatırladıklarında kendilerini bulmalarını sağlayabilecek en önemlilerini süzmezlerse, bunlar arasında kaybolabilirler.

3. Yaşamımda peşinden gideceğim *düşüm* nedir, inancım, kendime çizdiğim yol, belki de yaşam hedefim, fikrim, özlemim nedir benim? Böylece yaşam, her tür kayıtsızlıktan uzak bir Nereye'ye, Niçin'e, Niye'ye kavuşur. İyi de, belki başkalarıyla konuşarak bile olsa, benden başka kim bulabilir, saptayabilir bunu?
4. Üstün tutmak istediğim, ayrıca gerçekleştirmek için uğraşacağım *belirli değerler* nelerdir? Birçokları toplumda bir değer kaybından yakınırlar, fakat bunun tek sebebi çok fazla sayıda bireyin kendi yaşamında bu değerleri gerçekleştirmek için yeterince çaba sarf etmemesidir. Tereddüt halinde, diyelim özgürlükle sadakat, riskle güvenlik, kararlılıkla tavizcilik arasında seçim yapmak gerektiğinde hangi değer öncelikli olacaktır?
5. Hangi *alışkanlıkları* özenle sürdürmeliyim ki yaşam rahatça yerleşebilsin onların içine? Alışkanlıklar insana sakin olma imkânı sağlar, çünkü onlar sayesinde bir çok şey kendiliğindenmiş gibi olur gider. Peki hangi alışkanlığa benzer karakter hatlarını kuvvetlendirmek isterim: Hırs mı cömertlik mi? Sabırsızlık mı tahammül mü? İhtiyatlılık mı kararlılık mı?
6. *Korkularım* nelerdir, aldığım yaralar nelerdir, üstesinden gelemediğim fakat benliğime entegre edebileceğim travmalarım nelerdir? Gönül yaşamın bu yanını devre dışı bırakmayı isterse de, bu muazzam bir kuvvet harcamayı gerektirir ve yine de beyhudedir. Bunu benliğin bir parçası olarak görme çabasının hikmeti budur, bu sayede onunla baş edebilmenizi sağlayacak kuvvetiniz kalır geriye. Burada şu soruyu sormanın faydası olacaktır:

7. Yaşamımın yönünü belirleyecek olan *Güzel* nedir? Çekincesiz evet diyebileceğim güzel anlar, işler, zevkler, konuşmalar, düşünceler, bakışıma takılan güzellikler hangileridir? Bunlar insana çok fazla anlam katabilir, en büyük zorlukları bile zahmetsiz aşmamızı sağlayan sonsuz bereketli bir güç kaynağına dönüşebilirler.

Şu köşe taşlarını sözlü, yazılı, resimli olarak kendi kendinizin veya iyiliğinizi isteyecek başkalarının hatırına getirmek, böylece belki de ilk kez bunların bilincine varmak, onları tanımlamak ve duruma göre değiştirmek, benliğin çekirdeğine ulaşan yolda anlamlı bir *idman* olabilir. Bunun kolay bir aracı, benliğin kendine ve başkalarına kendi hakkında *hikâye* anlatmasıdır: "Ben buyum, bu da benim hikâyemdir." İnsanların sık sık ve memnuniyetle kendi hikâyelerini anlatmalarının sebebi, sürekli yeniden kendinden emin olma ihtiyacıdır, bu aynı zamanda benliği tamamlamanın bir parçasıdır, aslında oraya ait olmayan şeyler de bir araya getirilir bu sırada. Kendi hikâyenizi anlatırken kesinlikle yalnızca *hatırlamaz*, aynı zamanda *keşfedersiniz*, benliği ve yaşamı "öre öre" birleştirmek üzere. Bir başkasının dinliyor olması anlatma şevki verir insana, anlatmaya teşvik eder, yüreklendirir. Zamansal mesafe, olmuş olanın varoluşun ufkunda bir nesne gibi görünmesine yol açan ve benliği sükûnetle incelenebilecek bir resme dönüştüren bir mekânsal mesafe tasavvuru yaratır: Hangi çizgiler bariz olarak öne çıkıyor, hangileri soluyordur, hangi renkler eksiktir?

Benliğini biçimlendirmenin önemli bir aracı, her şeyden önce nesnelerle ilişki ve onlarla çalışabilmektir, elektronik nesnelerle de. Her iş için geçerli bir ilke vardır: Bir şeyle meşgul olurken kendi benliğinizi işliyorsunuzdur (Latincesi, *fabricando fabricamur*). Çalışmanın tarz ve biçimi, çalış-

manın her türü, çalışırken takınılan tavır: Bütün bunlar dönüp benliğe etki eder, o kadar ki, karakter özellikleri de etkilenir ve değişim geçirirler. Her durumda olur bu, mesele, bunun böyle anlaşılıp anlaşılmayacağıdır: kendini sınamak ve hem alıştırma hem alışkanlık yoluyla kendi benliğini biçimlendirmek üzere bir tür keşişlik olarak çalışma. Kendine güven, kendiyle arkadaş olmak ve kendini sevmek, işte bunun üzerine bina edilebilir.

Benliğin bütünlüğünü tesise çalışmanın nihai hedefi, güzel, onaylanabilir, kendi kendisiyle arkadaş olabilecek bir benlik oluşturmaktır. İnsanın kendisiyle arkadaş olabilmesi, benliğinin içindeki zıt taraflara alan açabilmesine bağlıdır. Bu da, çatışan tarafları sürdürülebilir bir ilişki içinde tutmayı, ideal durumda onları kâh birinin kâh diğerinin öne çıktığı fakat hiçbirinin tek başına baskın olmadığı gerilimli bir ahengin zembereğinde tutmayı gerektirir: Sadece bedenle ruhu ve düşünceyle duyguyu değil, aynı zamanda korku ve merak gibi, umut ve hayal kırıklığı gibi, aşk ve nefret gibi, rikkat ve hiddet gibi, hükümranlık ve ürkeklik gibi, özgürlük itkisi ve bağlanma ihtiyacı gibi birbirleriyle çatışan düşünce ve duyguları da.

İnsanın kendiyle arkadaş olmasının iyi bir idmanı, bertaraf edemeyeceği ruh hali dalgalanmalarıyla arkadaş olmasıdır: Bu ruh halleri, anlık düşüncelerin, duyguların, arzuların ve korkuların ifadesidir, her biri ayrı bir Ben olarak tüm benliği tek başına hakimiyeti altına almak ister. Bunun nedenlerini kovuşturmaya kalkmanın bir anlamı yoktur, tek bir saat, tek bir gündür söz konusu olan. İçimizdeki bu iktidar oyununu tek bir kudretli sözle sona erdirmeye kalkmanın bir etkisi olmaz, insanın her gün sabit kalacak bir ruh halinde olması mümkün değildir. Ruh hallerimize ihtiyaç duydukları alanı açmak ve onların gündelik değişimleriyle birlikte yaşamak daha etkili bir yol olabilir.

Tıpkı başkalarıyla arkadaşlıktaki gibi, mesele ilişkinin tek yanlı yürümeyip *karşılıklılığa* dayanmasındadır daima, karşılıklı birbirinin –fenalığını değil– *iyiliğini istemekte* ve iyiliğini istemenin bir iç suskunlukta saklı kalmayıp *aşikâr* olmasındadır. "Kendileriyle bir olmayanlar", kendilerinden kaçanlar ve başkalarında sadece unutuşu arayanlar, kendileriyle arkadaş olamazlar: Onların "sevilmeye değer bir yanları yoktur," der Aristoteles, demek kendi kendileri için "arkadaşça bir his" de besleyemezler. Kendi kendileriyle ilişkilerini durultanların hali çok farklıdır. Ruhsal açıdan kendi kendilerine dokunabildiklerini görürsünüz onların: Kendilerine olan yabancılıklarını tamamen aşmak için değil, kendi içlerindeki yabancıyla da yaşanabilir bir ilişki kurabilmek için. Başkalarıyla ve kendi içindeki yabancıyla olmasa bile, bu Öteki'nin var olduğu ve her şeye rağmen benliğin bir parçası olduğu düşüncesiyle arkadaş olmak için. Kendi kendisiyle arkadaş olmanın hedefi, insanın kendi içindeki tahripkâr bir düşmanlıktan kaçınmaktır, kendi benliğiyle şüpheli bir ilişki, Öteki'yle ilişkiyi iyi etkilemez çünkü: "Kendi kendisiyle barışık olmayan", yani benliğinin iç ilişkilerini açıklığa kavuşturmamış olan kişi, kendisiyle o kadar meşguldür ki ötekilere yüzünü dönemez.

Kendi kendiyle arkadaşlık aşırılığa da kabiliyetlidir, *kendine âşık* olmaya dönüşebilir; bu da insanın kendi benliğiyle ilişkisinin daha mahrem, ancak bu nedenle daha az özgür bir biçimi olarak anlaşılabilir. Kökenindeki Yunanca kelime, *philautia*, kendi kendiyle arkadaşlığın yanı sıra kendini sevmeyi de belirtir. Aşk dini olan Hıristiyanlık'ta da herkesin iyi bildiği fakat pek de kalpten benimsemediği "en yakınındakini kendin gibi sev" hükmü yok mudur? (Yunancada *agapeseis ton pleison sou hos seauton*, Matta ve Luka İncil'lerine göre, Eski Ahit'te Levililer 19, 18'e dayanarak.) "Kendin gibi" (*hos seauton*), yoksa kesinlikle "kendi yerine" değil: Kendi-

ni sevmek, her ne kadar teolojik açıdan her zaman böyle yorumlanmasa da, açıktır ki başkasını sevmenin temeli sayılır. "Kendin gibi", tarihte ne zaman yitmiştir peki?

Tarihsel bir eşik, en geç 370 yılı olabilir, bu tarihte Büyük Basileios yazdığı *Asketikon*'da keşişlikle ilgili "daha uzun kurallar" formüle etmişti: Tanrıyı sevdiğin gibi en yakınındakini de kendin gibi seveceğine dair sevgi hükmünün aynen zikredilmesinin hemen ardından, bunu izleyen yorumda varsayılan kendini sevme hali bir kenara bırakılır, hatta sonraki aşamada açıkça bundan kaçınılması uyarısında bulunulur. Bu temel kalıp Hıristiyanlık tarihinde yüzyıllar boyunca geçerliliğini korumuştur. Peki ama bütün bu zaman boyunca kendini sevmeksizin ötekini sevme emrine rağmen, bencillik neden mağlup edilememiştir? Herhalde, kendinize olan sevgiden kuvvet alamıyorsanız, sevginizi ötekine yöneltmeniz nafile olduğu için. Bağışlamak ve hediye etmek için, önce elde edilmesi gerekir o sevginin. İnsanın kendiyle ilişkisinde etiğin noksanlığı oranında, başkasıyla ilişkisinde de etik noksandır. O halde, etiği daha iyi öğrenmek ve tecrübe etmek için, insanın kendiyle arkadaşlığından ve kendine olan sevgisinden daha iyi bir olanak olabilir mi?

Geriye kalıyor, insanın kendiyle arkadaşlığındaki *ölçülü* narsisizmi veya kendini sevmeyi, kendine tutkunluğun *ölçüsüz* narsisizminden veya ben-merkezcilikten nasıl ayırt edeceğimiz sorusu: Aradaki geçiş akışkan değil midir? Yine de Aristoteles'e dayanarak açık bir ayırt edici belirti tanımlayabiliriz: Benimsenen amaçtır bu. Kendini sevmek kendi başına bir amaçsa, *bencilce kendini sevmek*tir söz konusu olan, merkezde Ben tek başınadır. Bu, ahlâki açıdan pek o kadar değil ama insanın kendiyle ilişkisi açısından sorun yaratabilir; çünkü bu kendine odaklanma tarzında, benliği ötekilerden uzaklaştıran ve içine kapanmasına yol açan bir kendiy-

le ilişki biçimi teşvik görür, bu da bizzat kendisine en fazla zarar veren şeydir: Başkalarının onayından ve yardımından mahrum kalırsınız.

Oysa kendini sevmek ötekilerle ilişkileri, özellikle arkadaşlığı ve aşkı mümkün kıldığında, *diğerkâm bir kendini sevme*dir söz konusu olan. Benliğe, onun ötekilere yaklaşmasına ve onlar için var olmaya izin veren kaynakları tedarik eder, kendiyle ilişkinin ötekilere yüzünü dönen bir tarzıdır. Kendini bu biçimde seven kişi, ötekilerle özgür ilişkiler kurabilir, onları kendini bulmanın ve ihtiyaçlarını gidermenin aracı olarak gereksinmez sadece. Ötekilerle ilişkiler, benliğin dolaysız öz çıkarından özgürleştikleri ölçüde zenginleşirler. Bu, dolaylı olarak yine benliğin faydasınadır, çünkü yaşamda onu içsel olarak zenginleştiren sadece kendisi değil, ötekilerdir de nihayetinde. Başkalarına yönelmek bu nedenle insanın benliğini kemale erdiren bir edim olarak görülmeli, kendinden feragat olarak yüceltilmemelidir. Başkalarını dert etmenin özü, kendini dert etmektir, kendiyle arkadaş olmak ve kendini sevmektir. Bunu sorumsuz bir bencillik saymaktan sıyrılmamız gerekir.

İçinde yaşadığımız modern şehir hayatında, bir yandan görevler ve zorunlu ilişkiler içinde boğulurken, diğer yandan karşı kutuptaki yalnızlık tehdidiyle baş etmeye çalışıyoruz. Bu ikilem karşısında, arkadaşlık kavramı her geçen gün daha fazla değer kazanıyor. Arkadaşlarımız, hayatın zorluklarını ve sarsıntılarını beraber savuşturduğumuz sığınaklara dönüşüyor. Peki arkadaşlık tam olarak ne anlama geliyor? Wilhelm Schmid işte bu sorunun peşine düşüyor.

Gerçek bir arkadaş nasıl olmalıdır? Arkadaşlığın farklı türleri nelerdir? Kişinin çok arkadaşının olması iyi ya da gerekli bir şey midir? Nasıl arkadaş edinilir? Arkadaşlığa özen göstermek neleri kapsar? Ömür boyu arkadaş kalmak mümkün müdür? Arkadaşlık ilişkisi duygusal, manevi ve zihinsel olarak bize ne kazandırır? Arkadaşlıkta yaşanan sorunlar nasıl aşılır? Kendimizle arkadaş olmak ne demektir ve gerekli midir? Samimiyet, yakınlık ve ilgi, arkadaşlığın olmazsa olmazları mıdır? Arkadaşsız kalmak hayatımızda nasıl bir yoksunluğa yol açar?

Aşk, *Sakin Olmak* ve *Mutsuz Olmak* kitaplarından tanıdığımız Wilhelm Schmid, *Arkadaşlıktaki Saadete Dair*'de, doygun bir hayat sürmek için çevremizdekilerle sıkı ilişkiler kurmanın kaçınılmazlığını tartışıyor.

iletişim

ISBN-13: [illegible]-3179-8

9 789750 531798

KDV'DEN MUAFTIR